

HOOFSTUK 5

PERSOONLIKE ONDERHOUD

1 AANGESTEL?

By 'n persoonlike onderhoud word die kernaangeleenthede uit iemand se *Curriculum Vitae* uitgelig, en die werkgewer stel sekere vrae om te sien of die persoon geskik is vir die pos. Kommunikasie is die wagwoord in 'n persoonlike onderhoud. Goeie kommunikasie is die goue draad in hierdie hoofstuk. Nou dat al die kaarte van verbeelding op die tafel uitgepak lê, wat staan uit? Watter moontlike nuwe dimensie kan sy aan terapie gee? Wat doen sy rêrig goed, waartoe is sy in staat? Wat blyk uit die ondersoek, is die hoogtepunt van haar deugde? Waarom, as sy die aanstelling kry, sal sy dit kry? Daar is nou uit verskeie oorde verhale oor haar vertel. Sien ons iets van haar aard en vermoëns in die stories? Wanneer die bydraes van al die medewerkers voor oë geneem word, wat is die aspekte van verbeelding in narratiewe pastorale terapie wat prominent staan? Sy is 'n organiseerder by uitnemendheid, sy is 'n verfmenger, sy bevorder verhoudings, sy het 'n mities-poëtiese bydrae om te lewer. Sy kan die grootste probleme in die argief, naamlik stomheid, verskillende taalwêrelde en 'n smal werklikheidsbeskouing nie onmiddellik oplos nie, maar sy kan groot beterskap in die toestand bewerkstellig.

2 HOE WORD STOMHEID AANGESPREEK?

Wat in gedagte gehou moet word, is dat die probleem van stomheid deur my medenavorsers aan die lig gekom het. Hoewel my gesprekke met hulle nie voor die probleem van stomheid te staan gekom het nie, is daar dikwels in die gesprekke verwys na stilswye, 'n onvermoë om te praat, sukkelende

kommunikasie. Die stomheid, het ek betoog, ontstaan as gevolg van die pyn. Pastoraat ontstaan as gevolg van ellende en lyding. Baart (2003:4) verduidelik uitvoerig dat daar “two cultures of coping with distress” bestaan. Daar is ’n “fate” georiënteerde en ’n “tragedy” georiënteerde kultuur ten opsigte van ellende. “Traditionally a fate-oriented approach seeks to understand the disastrous phenomenon, its hidden rules and reasons, its origin and destiny, the secret clues and hardly decipherable omens.” (Baart 2003:4) Hierdie benadering tot ellende “is obsessed with controlling through understanding”. Aan die ander kant is die tragiese benadering tot ellende nie spesifiek in die toestand van die ellende geïnteresseerd nie, maar in die “*human being* who is suffering from it and has to deal with his or her fragility, dependency, moral discord and inevitable finiteness.” (Baart 2003:5) Hieruit vloei voort dat die narratiewe benadering tuiskom onder die tradisioneel genoemde tragiese benadering tot ellende, wat nie ’n ontvlugting of verklaring van die leed in die eerste plek stel nie, maar ’n naby-staan van die mens in sy of haar uiterste nood. Dit vra ’n dapperheid om die groot tragiek en ellende wat lyding meebring, in die oë te kyk. Baart (2003:5) sê : “Storytelling [is] in line with the tragic culture.” As deel van sy beredenering oor hierdie onderwerp, gaan dit juis om baie intensiewe, andersoortige luister. Die hart van die narratiewe benadering is hier op die spel. Baart (2003:5) skryf : “*Listening that generates speech is listening into existence.*” Luister¹ is die wagwoord. Nie enige luister nie, maar aktief-responsiewe luister, ’n luister “into existence”. Indien tragiek, pyndeurdrenktheid en stomheid die bestaan in terapie beskryf, kan refleksie op ellende en tragiek moontlik insigte bring. Taal, beskrywing en interpretasie speel in die tragiek ’n groot rol. Die beskouing van ellende as tragedie word op ’n baie komplekse wyse in Aristoteles se *Poetics* beredeneer. (1977:146) is van oordeel dat Aristoteles se werk meer lig op die vraag na metafoor as talle van die hedendaagse teorieë oor die onderwerp werp. “Metaphor is only one of the “parts” of that which Aristotle calls “diction” (lexis); as such, it belongs to a family of language procedures – use of foreign words, coining of new words, shortening or lengthening of words – all which depart from common use of words. Now, what makes the unity of lexis? Only its function in poetry. Lexis, in its turn is one of the “parts” of tragedy, taken as the

paradigm of the poetic work. Tragedy, in the context of the Poetics, represents the level of the literary work as a whole. Tragedy, as a poem, has sense and reference.”

Dit eis indringende onthou en kreatiwiteit sodat hierdie pyn eg en omvattend verwoord kan word, maar sonder 'n omhaal van woorde. “Kreatiwiteit, skepping, ook sieleskepping is eintlik 'n heilige proses wat hoofsaaklik deur pyn kan geskied” (Grové 1999:162).

Talle voorbeelde van individuele of gesamentlik verwoorde pyn, wat uitgeloop het op verrassende nuwe vryheid en hoop kan uit ons huidige tydsgewrig genoem word. Die vryheidsliedere in die “townships” en die werk van swart en kleurling digters en politici, is maar enkele voorbeelde hiervan. “The serious new hope for Blacks, women, and the handicapped in our time has come from pain expressed. It could come no other way” (Brueggemann 1987:87). Langs die weg van gesprek, deur net te vertel, kan die stukkende individu sy pyn verwoord. Die pastor se taak lê daarin om saam te vra na God se rol en reaksie en betrokkenheid by hierdie verhaal, en vorentoe. “There are,... ample biblical texts to suggest that it is the voice of human hurt and hope that evokes the presence and response of God” (Brueggemann 1989:51).

Wat onderlê die narratiewe funksie? Wat veroorsaak dat twee of meer mense saam in die terapeutiese situasie beland? Wat veroorsaak dat mense stukke en brokke van die ‘feite’ op die tafel wil plaas? (1991:294) sê daar lê 'n motief agter. Met verwysing na Habermas² noem hy dit 'n “interesse”. Hierdie belangstelling in feite, is meer as net 'n soeke. Dit gaan om 'n “interest in communication.” Ons behoefte aan kommunikasie is groot, en “it is the interest in communication which secures the link between the intentionality of historical knowledge and the intentionality of fiction.” (Ricoeur :1991:294).

Die belang werk as 'n “factor of selection of what seems important.” Die behoefte aan kommunikasie bepaal die samestelling van die afsonderlike dele daarvan.

resurrecting the forgotten

Ricoeur

In hierdie sin stel ek twee sake voor wat die stomheid tegemoet kan kom. Albei eis die krag van verbeelding om deurgevoer te word. Dit behels

verbeeldingryke luister, wat vrae loslaat wat die verhaal verder sal laat ontvou. Dit vra verder vir verbeeldingryke, ingeleefde verwoording van pyn. Dit kan alleen binne 'n ruimte van aanvaarding en vertrouwe plaasvind.

TERAPEUTIESE RELEVANSIE

My medenavorsers wys daarop dat stomheid in terapie voorkom. Verbeelding kan help om vrae te genereer, vrae wat spraak stimuleer. Die gepaste reaksie wat volg na 'n verbeeldingryke vraag is : "*Listening that generates speech is listening into existence.*" (Baart 2003:5) Sodoende kan die kommunikasiewiel aan die rol gekry word.

3 HOE WORD DIE PROBLEEM VAN TWEE TAALWÊRELDE AANGESPREEK?

Die dilemma van 'n taalwêreld wat fokus op denke, die rede, logika en redenasie, teenoor 'n taalwêreld wat gevoel, intuïsie, emosie en verbeelding vertolk, is deur my medenavorsers as kerndimensie van verbeeldingryke terapie aangewys. Dit is buitengewoon moeilik om tegelyk aan beide vorme van taal aandag te gee. Hoe kan verbeelding help? Die probleem van twee taalwêrelde is nie soseer die feit dat dit moontlik is dat pastor en pastorant vanuit twee verskillende taalwêrelde ontmoet nie, as die feit dat daar 'n spanning bestaan tussen die taal van die rede en die taal van die hart nie. Die heersende diskoers is steeds dat daar op 'n logiese, redevoerende en intellektueel soekende manier na oplossings in terapie gevra moet word. Die taalwêreld van die denke, wat definieer, afsluit, beskryf en verklaar word ruim in terapie benut, te midde van die feit dat dit oor hartsake gaan! Binne 'n ruimte waar die hart se sake aan die orde is, word die rede se taal gebruik. Dit werk nie, en dra alleen maar by om 'n komplekse aangeleentheid enigsins te kompliseer. Die wyse waarop 'die Jode' (Lyotard se tegniese term soos ontleen aan Heidegger en toegelig in hoofstuk een) met problematiek omgegaan het kan baie lig op die onderwerp werp. Verhalende, vertellende taal van die hart word benut. Oop taal wat terdeë bewus is van die onvoorstelbare, die verhewe en onverwagse aard van ons bestaan. Rekening word gehou met die feit dat daar meer is as wat onder woorde gebring kan

word, en sodoende word die misterie gehandhaaf, eerder as om dit te probeer vaspraat. Brueggemann se “language of amazement” is hier ter sprake. Die Bybelse teks kan ons baie help, oor hóé daar gepraat word, oor hóé die kreet, en die klag verwoord word. Pastors moet opnuut voor die teks gaan staan, toelaat dat die uniekheid, die inspirasie, die energie en krag van die teks hulle aanraak. In “a prose-flattened world” moet ons toelaat dat ‘poetry’ ons help. (Brueggemann 1989:1). Die digterlike aard van die Bybelse teks kan ’n pastor alleen aanspreek as hy of sy met entoesiasme, gretig en ontvanklik let op die teks, die aard van die teks, en dan die styl napraat. Verder moet daar ’n toespitsing wees op die ontwikkeling van hierdie noodsaaklike manier van praat oor ons bestaan. Oor hartsake, moet uit en met en tot die hart gepraat word. Daar behoort ’n dors te ontstaan na die ontwikkeling van die digterlike dimensie van ons taal, teenoor die besef dat die huidige diskoers ons die verkeerde taal aanbied en ontoerykende taal van ons verwag. Dit kan alleen gebeur waar die pastor digterlike taal, ’n digterlike lewenstyl, ’n digterlike sensitiwiteit doelbewus najaag en ontwikkel. Alleen hy wat gehelp wil word, kan gehelp word.

So, op grond van die Bybelse teks, kan daar ’n in-taal verbintenis tussen terapeut en pastorant ontstaan. Hiervoor is ’n gawe nodig, iets van buite, ’n toegewing, ’n geskenk. “The poet is ... the human being who has the gift of being able to express his feelings where others fall silent in their helplessness, or attempt to express themselves but fail. The poet finds the new expression or the new style of expression. In order to find this expression, more is needed than a superior capacity for combining already existing possibilities for expression. Instead, a new kind of relationship must be found to one’s own feelings. (Joas 1996:82) Alleen die terapeut wat in kontak met hom- of haarself gekom het, kan in hierdie ruimte ’n geluid uiter. Die situasie roep om spraak, ’n baie spesifieke soort spraak, ’n poëtiese skepping.

If language defines reality and exists before the individual, then the learning of a language is the learning of a specific type of reality.

Paré

My pleidooi is hoegenaamd nie om van die terapeut 'n digter te maak en van die digter 'n terapeut nie. Veel eerder is dit aan die orde om te wys daarop dat die verbeeldingryke terapeut se spraak “zeggingskracht” (Altena 2003:145) sal hê. Wat op die spel is, is om die uitdukkingsmoontlikhede, (vgl Altena) van die terapeutiese taal te vergroot. Word daar in terapie so gepraat dat die “radicale alteriteit” van die gebeure bewaar word? Is die terapeut se taal in staat om die verbeelding te stimuleer? Spreek die taal van die terapeut daarvan dat hy “de werklikheid niet kritiekloos bevestigt maar heilzaam onderbreekt?” (Altena 2003:145). 'n Pastorale terapie wat erns maak met genoemde moontlikhede, stel 'n terapeut aan die woord as taalkunstenaar.

TERAPEUTIESE RELEVANSIE

Hoewel dit 'n probleem is dat twee duidelik verskillende taalwêrelde in terapie funksioneer, is daar 'n groot uitdaging in geleë. 'n Terapeut as taalkunstenaar, wat bewus is van die problematiek, kan hom doelbewus toespits op die ontwikkeling van sy of haar taal-, woord-, beeld-, en metaforiese sensitiwiteit. Die seggingskrag van oop taal kan dan optimaal benut word, wat 'n baie positiewe bydrae tot terapie sal lewer.

4 HOE WORD 'N ENG WERKLIKHEIDSBESKOUIING AANGESPREEK?

Die diskoers dat daar êrens buite ons, 'n werklikheid bestaan wat geken kan word en wat deur 'feite' gereguleer word en waarmee ons ons lewens in pas moet bring om gelukkig te wees, is deur my medenavorsers aan die orde gestel. Hiermee saam het sterk vooroordele ten opsigte van verbeelding aan die lig gekom. Dit is gestel dat verbeelding teenoor die werklikheid staan!

Die belewenis van twee wêrelde wat teenstrydighede oplewer word uitvoerig deur (Brueggemann 1986:61-84). beredeneer. Brueggemann praat nie spesifiek van die verskil tussen werklikheid en fantasie nie, maar van twee ander wêrelde. Ek is nietemin van oordeel dat sy beredenering baie lig werp op die onderwerp wat ek hier aanspreek. Hy (Brueggemann 1986). praat van 'n “squeeze play between greedy secularism and religious fearfulness”. Dit vertolk hierdie gevoel van vasgevang wees tussen twee wêrelde. Op 'n baie

insiggewende wyse gebruik Brueggemann in hierdie artikel die “Object Relations theory” van D.W. Winnicot om sy argument te stel. In Winnicot se werk gaan dit ook oor twee wêrelde, naamlik : “an *autistic* world in which the reality of the self looms large,...and the “*realistic*” world ...” waarin die verwagtinge en eise van die samelewing, met die gepaardgaande voorskrifte, definisies en belange van ander mense die botoon voer. “In this two-fold world, health means arriving at some provisional relationship between the “self-world” and the “real world” (Brueggemann 1986:62). Winnicot het sy navorsing baseer op die verhouding tussen moeder en kind, en maak baie van die sogenaamde “transitional object”, soos ’n teddiebeer, ’n pop of kombesie, wat oral moet saamgaan. “The transitional objectis evoked by the transformative power of the imagination” (Brueggemann 1986:63). Paul Pruyser het die teorie van Winnicot verder uitgebou met die vraag wat hierdie teorie aan volwassenes stel naamlik : “do you remain autistic or will you become realistic?” Dit is op hierdie vraag dat Pruyser ’n dinamiese voorstel het ten opsigte van “the play of imagination”. Hy stel ’n wêreld voor wat nie die een of die ander is nie, wat nie vasgevang word nie en wat die lewe genereer in ’n “alternative, liberating, generative way” (Brueggemann 1986:64). Hierdie tussenwêreld word ook genoem die “illusionistic world” en hiervan sê Brueggemann dat “Pruyser’s book is devoted to the conviction that the practice of the illusional world is decisive for a healthy self or a viable community (Brueggemann 1986:164).”

Brueggemann se eie tese is dat die “third world of illusional processing

is denied, rejected, and dismissed” Dit blyk duidelik, en word bevestig deur my eie navorsing veral uit die herhaalde kere wat Wêreldstapper my daarop gewys het dat mense nie oor verbeelding nie, maar oor “die werklikheid, die feite” wil praat. Daar ontstaan ’n sirkulêre en herhalende patroon waarin “die feite” oor en oor tot dieselfde probleem-werklikheid lei. (Sien White & Denborough 1998:24). Uit my navorsing blyk dat die mite dat daar ’n vaste, kenbare en enkelvoudige werklikheid bestaan, steeds sterk onder mense leef.

Miskien is jy skeppend, of ernstig?

Outsurance advertensie

Die toestand roep om dekonstruksie. 'n Bykans fatalistiese opvatting wat aanvaar dat dinge nou maar eenmaal so is en klaar, veroorsaak 'n inperkende en onvervullende bestaan. So 'n lewensbeskouing beweer dat daar nie aan die “feite” verander kan word nie.

Dit is egter, soos ek sê, 'n mite. Selfs nie eers die mitologiese verhale was vaste en onplooibare verhale nie. “Myths were constantly remade in the light of new social and political circumstances” (Microsoft Encarta Encyclopedia Plus. Greek Mithology 2003:3).

Die narratiewe benadering kan die smal werklikheidsbeskouing van 'n vaste en kenbare werklikheid tegemoet kom.

Wêreldstapper :...”met beelde ens. kan my oë oopgaan vir 'n werklikheid wat meer is as wat ek tot nou toe ervaar het.”

In die narratiewe benadering tot terapie is daar 'n “epistemologiese werklikheidsbeskouing” (Müller 2000:55). Dit beteken onder meer dat die werklikheid veranderlik en

Every time we ask a question, we're generating a possible version of a life.

David Epston

aanpasbaar is. Die heersende diskoers gee te kenne dat daar 'n enkelvoudige en geslote werklikheid bestaan. Binne hierdie mite is daar 'n simplistiese swart of wit, reg of verkeerd onderskeiding, en daar bestaan vir elke probleem 'n oplossing. In dié werklikheidsbeskouing werk menslike probleme amper soos wiskunde, daar bestaan 'n antwoord, een regte antwoord. “Vir moderniste is die werklikheid enkelvoudig en stabiel of progressief ontwikkelend, maar in ieder geval vir die menslike verstand kenbaar” (Dreyer 2003:334).

Die narratiewe benadering gaan van die veronderstelling uit dat gevestigde en redelik vasstaande werklikhede deur sosiaal konstruksionisme tot stand kom.(Freedman & Combs 1996). Rekursiewe patrone gee aanleiding daartoe dat norme, waardes, en wat reg of verkeerd is deur 'n meta-narratief in stand gehou word. Omdat hierdie proses aan die hand van verhale gekonstrueer is, maak die narratiewe benadering daarop staat dat dit ook weer deur verhale gewysig kan word. Daarom onderwerp die narratiewe benadering die diskoers

van 'die werklikheid' aan kritiese begripsontleding, oftewel dekonstruksie. (Sien White 1991). Die dekonstruksie behels 'n kritiese bevraagtekening van dit wat as 'die werklikheid' voorgehou of verstaan word. 'n Klimaat van onsekerheid word geskep waarin vrae 'n baie belangrike rol speel. "Dekonstruksie is die proses waardeur skadelike "waarhede" wat as vanselfsprekend voorgehou is, ondermyn word (Dreyer 2003:344)". Daar word gepeins oor wie se werklikheid dit is, hoe die werklikheid tot stand gekom het, hoeveel water dit hou en op watter voorveronderstellings daardie spesifieke werklikheid berus.

"...postmodernism deconstructs the myths that trap us in certain ways of thinking. By 'deconstruct' I don't mean destroy the myths. I mean talk about them in such a way that the myths are no longer compelling and presumed" (Shawver 1996:1).

Dekonstruksie behels nie 'n afbreek van werklikhede nie, maar 'n uitmekaarhaal van die komponente wat 'n sekere waarheid opmaak. Deur vrae word die stukke van 'n persoon se werklikheid uitmekaar gehaal en naas mekaar gepak. Die narratiewe benadering het hoegenaamd nie sy doel bereik as daar net onsekerheid gesaai is, net uitmekaar gehaal is nie. Na

*The pastor needs to be both story sharer
and theological, ethical, and/or
scientific analyst.*

Charles Gerkin

dekonstruksie moet die uitmekaargehaalde stukke weer in 'n ander formaat teruggepak word, sodat 'n nuwe werklikheid tot stand kom. Die narratiewe benadering staan "the social construction of preferred realities" voor (Freedman and Combs 1996). Die voorkeurwerklikheid kom verhalend tot stand, as 'n spanpoging, tussen pastor en pastorant. Dit verg kreatiwiteit, vindingrykheid en verbeeldingryke denke. Brueggemann se "Third World of Imagination" kan nie in terapie geïgnoreer word nie, maar moet benut word as 'n brug wat 'n skynbaar onoorbrugbare kloof kan oorspan. "The truths of science, like the truths of religion, must surely lie somewhere between relativistic social constructionism and naive realism, though we are struggling to find a new philosophical language to account for this inbetween knowing"

(Grassie 1997:6). Ek is oortuig daarvan dat die verbeelding die moontlikhede bied vir “inbetween knowing” Dreyer (2003:328). verwys na die werk van Ernst Cassirer ([1929] 1955) wat in terme van ’n wetenskapsbenadering en die debat tussen ’n deduktiewe en induktiewe werkswyse, met die voorstel van ’n abduktiewe epistemologie vorendag gekom het. “Volgens die twaalfde uitgawe van die Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal (Geerts & Heestermans [1864] 1992) verwys abduksie na ’n “*niet strikt logishe redeneerwyse, waarmee men een bruikbare hypothese kan verkrijgen*” (Dreyer 2003:328). ’n Tussenwete, wat nie op ’n streng logiese redeneerwyse verkry is nie, maar steeds ’n bruikbare hipotese oplewer, kan langs ’n verbeeldingryke wyse bekom word.

Vir pastors wat opgeneem en byna geabsorbeer word deur die taalwêreld van akademie en wetenskap, is dit moeilik om oor te skakel na ’n ander wêreld, ’n verbeeldingswêreld met ander spelreëls. Die gedissiplineerde

With metaphor we experience the metamorphosis of both language and reality.

Ricoeur

akademiese wêreld staan teenoor ’n verbeeldingryke wêreld. Pastors is nie genoeg gesensiteer of bewus van die groot kontras tussen die wêreld van logika en die wêreld van toekomsbeelde nie. Dit is wel moontlik dat daar in beide wêreld, naamlik die wêreld van toegespitste wetenskaplikheid, én die wêreld van kreatiwiteit geleef kan word, soos blyk uit die lewe van die mees onlangse Suid-Afrikaanse Nobelpryswenner, J.M. Coetzee (Beeld 3 Oktober 2003:1). Hy is tegelyk wetenskaplike en skrywer. Hierdie dubbel vermoë kom neer op die verskuiwing van grense, dit is ’n lewenskuns wat ’n groot bydrae tot terapeute se bediening kan maak. Dit is moontlik dat baie van die frustrasie in pastorale terapie voortspruit uit verskillende verwagtings van die werklikheid tussen pastor en pastorant. Gerkin (1991:67) wys op die frustrasie van die jong pastor wat net eenvoudig voel dat ‘gewone’ mense beslissings op ’n ongedissiplineerde wyse maak. Sy bevinding is verder dat “normative decisions of everyday life are made more in the mode of intuition – the exercise of imaginative common sense,” as met logiese, beredeneerde denke. Gerkin (1991:67) sê: “Ordinary life tends to be governed more by the

imagination than by reason,..." Hierdie beredenering noodsaak die pastor om te let op sy eie siening van wat die werklikheid inhou en beteken. Is hy bereid en dapper genoeg om die bestaande orde, die werklikhede wat in sy kultuur en tradisie tot stand gekom het, te bevraagteken? Verstaan die pastor dat werklikheid meervoudig is, en dat voorkeurwerklikhede (White 1987) gekonstrueer kan word? Dit blyk uit my navorsing dat dekonstruksie nie algemeen aan die orde van die dag is nie. Vrye, alternatiewe denke en individuele denke blyk ondergeskik te wees aan die diskoerse wat die breë kultuurgroep voorhou. Dit lyk veiliger om op gebaande weë te hou, as om met radikaal nuwe moontlikhede te eksperimenteer. 'n Beskouing van die werklikheid word gevorm deur 'n groep of kultuur, en dit word deur verhale gedoen (Freedman and Combs 1996:31). Die eeue oue onderskeiding tussen gedrag en ervaring is op hierdie punt opnuut aan die orde. Gedrag kan redelik maklik deur wette en voorskrifte gereël word. Ervaring is egter uiters onvoorspelbaar en dikwels vir 'n enkeling in teenstelling met die veronderstelde ervaring van die groep. Dit was al in die geskiedenis van Israel die geval dat die prentjie van daaglikse gereguleerde gedrag, en verwagtinge van 'die regte lewe', drasties verskil het. Wat is, en wat kan, is twee verskillende dinge. In die spanningsvolle brugfunksie van wat is, en wat kan, speel verbeelding die hoofrol.

"The royal consciousness is interested in the behavior of the people, which can be managed, not in the experiences of the people, which might very well contradict the official version of reality" (Martin 1994:37). Werklikheid is kultuurbepaald. Kulture skep werklikhede wat van mekaar verskil, en hierdie blote bewussyn vestig aandag op die konsep van meervoudige werklikheid, van geskepte werklikheid, of geskepte werklikhede.

"... each culture interprets, assigns meaning to, and constructs the world in a manner different from any other culture" (Paré 1995 :46). Nie een kultuur of godsdiens of groep hou die volledige prentjie van volkome werklikheid in sy hand nie. Die nadenke daarvoor behoort tot beskeidenheid en 'n gees van leerbaarheid aanleiding te gee. Dit maak dit baie opwindend om in Suid-Afrika narratiewe pastorale terapie te beoefen.

In the final analysis no one culture holds the key to unlocking a truly objective world view, but each creates a language by which a “reality” can be consistently presented to and represented by each of its members (Paré 1995:46).

Hoewel werklikheid meervoudig en kultuurbepaald is, beteken dit nie dat waarheid, werklikheid en fiksie na willekeur vermeng kan word nie. Daar bestaan ’n intuïtiewe reguleringsfunksie wat ons laat aanvoel wanneer die grense na abstraksie en absurd en verregaande te ver oorskry word.

“To allow the distinction between myth and fact or truth and fiction to be blurred completely is to fail to understand what is at stake, and to be deaf to the deliverances of imaginative experience and the way in which they naturally encourages us to think and speak of what they convey as realities” (Holyer 1989:187). Die geheim lê in die bewussyn van ’n bewegende, ontwikkelende werklikheid wat nie staties nie, maar dinamies veranderend is. “...traditions are living, historical processes in which meanings, although rooted in primary images and symbolic metaphorical themes, continually interact with the changing situations of history to create new and highly nuanced understandings of their implications” (Gerkin 1991:19).

TERAPEUTIESE RELEVANSIE

Dit blyk uit my medenavorsers se bydraes dat mense nie weet dat werklikheid geskep en geïnterpreteer word nie! ’n Enkelvoudige werklikheidsbeskouing is nog aan die orde van die dag. Terapeute sal ontsettend baie baat vind indien hulle ingelyf word in die insigte van werklikheidskepping, en persone in terapie sal ’n besondere mate van bevryding en heling ervaar indien hierdie komplekse teorie aan die hand van die wyse waarop ek dit hier hanteer, aan die orde gestel word.

5 BELANGRIKE GEHEIME KOM AAN DIE LIG

Met ’n aanstelling kom al die eienskappe van ’n persoon nie met een oogopslag aan die lig nie. Jy moet soek en graawe in die inligting om by die geheime uit te kom. Watter geheime insake verbeelding se moontlikhede en

tekortkominge het aan die lig gekom? Wat ek graag wil beklemtoon, is dat die geheime nie deur my ontdek of uitgewys is nie, maar deur my medenavorsers.

5.1 HULLE SÊ SY IS 'N VERSOENER BY UITNEMENDHEID

Om 'n verhoudingbouer op die personeel te hê is altyd 'n aanwins. Verhoudings neig dikwels skeef en kan tot baie spanning aanleiding gee. Dit gebeur veral as mense polêr dink. Iets kan só net reg of verkeerd wees. Positiewisme het 'n dualistiese klimaat geskep wat met mag en mening in stand gehou word. Reg en verkeerd, swart en wit, so óf so, met geen plek vir 'n tussenposisie nie. Ek praat nie van relativisme nie, ek praat van die vermoë om kompleksiteit met grasia in samehang te bring. Verbeelding kan dit doen. Feit en fiksie, geloof en wetenskap, fundamentalisme en non-fundamentalisme. Daar is 'n derde weg. Brueggemann (1986:164) se “third world of illusional processing” of soos hy dit ook noem, “the third world of imagination.” Ek het ook uitvoerig verwys na Henry Corbin se verwysing na die Islam se Alam al Mithal (mundus imaginalis), wat hy uitspel as 'n “intermediary world.” (Durand 1971:66) Dan is daar ook Grassie (1997:6) se “inbetween knowing”, en Cassirer ([1929] 1955), (Sien Dryer 2003:238) se “abduktiewe epistemologie”. Hierbenewens Eliade (2002:6) se “simultaneously rational-logic and intuitive-imaginative” teorie oor die aard van mites. In die massiewe debat³ van die verhouding tussen teologie en wetenskap, word daar ook 'n derde weg voorgestel deur van Huyssteen (1997). Tussen “foundationalism” en “anti-foundationalism” stel hy op vindingryke manier “postfoundationalism” aan die woord. In “Duet or Duel” (1998) werk hy met die woordspel van “Bitter Duel to Graceful Duet” en kom tot 'n wetenskaplik goed gefundeerde standpunt van 'n moontlike samewerking tussen teologie en wetenskap.

Wat sê ek? Dat wetenskaplikes uit ontsettend diverse velde, mense soos Dirkx, Brueggemann, Grassie, Cassirer, en van Huyssteen, daarin kon slaag om nie polêr die een óf die ander, só of só standpunt in te neem nie, maar verbeeldingryk by 'n derde weg uit te kom. Ek beskou dit as insig.

TERAPEUTIESE RELEVANSIE

Om as mens vasgevang te wees, al is dit teoreties, is soos tronkstraf. Hierdie spesifieke vermoë van verbeelding, wys 'n uitweg aan. Dit bring bevryding.

5.2 HULLE SÊ SY IS 'N MEESTERES ORGANISEERDER

Sekere bevindings uit die veld van literêre kritiek is mettertyd oorgedra na die wetenskap van geskiedskrywing. Vir hierdie studie is dit van groot belang, omdat ek reeds aangetoon het dat ek die vertelling in die terapeutiese situasie as 'n stuk mondelinge 'geskiedskrywing' sien. Geskiedskrywing het toe 'n letterkundige kunswerk geword, en is geherinterpreteer aan die hand van benaminge soos “semiotic”, “symbolic” and “poetic” (Ricoeur :1991:290).

Ricoeur (1991:290). benut die werk van Hayden White, getiteld, *The historical Imagination in Nineteenth Century Europe*, as 'n goeie voorbeeld van wat bedoel word met die 'poetic' benadering tot geskiedskrywing.

In White se beskouing is daar 'n korrelasie tussen “works of fiction and works of history” (Ricoeur :1991:290). Die lyn wat ek hier naspeur is die interaksie in 'ware verhale' tussen feit en fiksie, egte gebeure en interpretasie.

White bou sy teorie deur daarop te wys dat 'n geweldige aantal –ismes die geneigdheid tot 'emplotment⁴' beïnvloed. Byvoorbeeld “formism, organicism, mechanism, contextualism⁵” of “anarchism, conservatism, radicalism, liberalism⁶” Maar hierop volg 'n deurslaggewende standpuntinname in White se argument, naamlik “It is the complex totality of these organising scemes, from emplotment to the ideological implications, which constitute the historical imagination” (Ricoeur :1991:291).

Ek redeneer dat die beskrywing van 'n persoonlike verhaal, of selfs net 'n greep uit 'n persoonlike verhaal, ook 'n stukkie 'geskiedskrywing' is. Dat die 'feite' die eerste, ervaaarde 'feite' reeds geïnterpreteerde gebeure is. Hierbenewens redeneer ek dat die –ismes van die samelewing 'n baie groot invloed het op die 'emplotment' van so 'n persoonlike verhaal, met ander woorde, dat die sosiaal

*Alle betekenisvolle ervaring – is
geïnterpreteerde ervaring.*

Veldsman

gekonstrueerde ideologieë en meta-narratiewe van die sosiale konteks waarbinne 'n individu leef, grootliks bydra tot hoe hy of sy kies om die stukke van hulle storie te rangskik. Die komplekse totaliteit van die organiseringskemas, konstitueer die verbeelding. Sy organiseer dit in elke individu se lewe so uniek soos ons vingerafdrukke. Die wil, rede, geheue, en ervarings het elk 'n bydrae te lewer, maar die een wat al die –ismes wat op ons lewens 'n impak maak selektief en uniek organiseer, is die verbeelding.

“Die verbeeldingsstelsel staan in interaksie met ander bewussynstelsels (bv waarneming, kognitiewe prosesse), maar bly onafhanklik en outonoom met unieke doelstellinge met betrekking tot die persoon in sy/haar totaliteit. Hierdie verbeeldingsstelsel is geweldig kompleks as gevolg van die interrelasies met soveel ander prosesse van lewe wat hulle informasie kodifiseer in beelde bv. (waarneming, geheue, wil, liggaamlikheid ens).” (Veldsman 1993:60). Deur die organiseringsvermoë van verbeelding word 'n samehang bewerkstellig, wat uitgedruk word met die begrip sin. Die samehang verwoord beide die betekenis van sin, in terme daarvan dat iemand dan sê, 'dit maak vir my sin,'(ek verstaan) sowel as 'my lewe het sin'(waarde).

“Verbeelding is dus die menslike vermoë om in waarneming van die chaos van sensoriese data, 'n samehangende geheel te vorm ooreenkomstig die regulatiewe leiding van die reëls van 'verstaan'” (Veldsman 1993:60).

TERAPEUTIESE RELEVANSIE

Om samehang te ervaar, gee sin. Vir my medenavorsers, en alle mense, is die ervaring van sin grondliggend vir vervullende bestaan.

5.3 HULLE SÊ SY IS ONGEKEND AMBISIEUS

Wie kan die –ismes, die –logieë en die –kundes in 'n tere greep vashou, sonder dat daar chaos en anargie losbars? Hierdie juffrou het fyn en ambisieuse hande. Dit blyk

*Religion without science is blind.
Science without religion is lame.*

Albert Einstein

dat sy vir elke individu by die fakulteit hiermee kan help, om binne-in hulle diepste self, 'n spanningsvolle maar leefbare samestelling van die komplekse

totaliteit van die organiseringskemas, moontlik te maak. Ek noem 'n paar, wat vir hierdie studie van belang is: positiwisme, objektiwisme, rasionalisme, romantisme, idealisme, relatiwisme, kontekstualisme, strukturalisme, konstruktiwisme, modernisme, post-modernisme, subjektiwisme, inter-subjektiwisme, historisme, fideïsme, holisme en skeptisisme. Daar is verseker nog talle ander –ismes, maar dit blyk dat verbeelding daarin kan slaag om hulle in 'n misterieuse samewerkingsooreenkoms te betrek. Verbeelding keer dat jy nie deur 'n enkele –isme ingeperk word nie. Voeg hierby die kundes wat die mens onderskei, omdat kennis sulke wyd uiteenlopende velde dek: o.a. wiskunde, meetkunde, sowel as die –logieë, soos teologie, psigologie, sosiologie, antropologie ens., dan het 'n mens 'n haas ondenkbare verskeidenheid sagteware om mee te werk, en om in verband met mekaar te bring. Dit word steeds meer kompleks as dit, omdat ons binne-in ons samestelling nog dinge het soos emosie, liefde, geloof en intuisie. Die 'operating system' wat 'n samehang kan bewerkstellig tussen emosie, kennis en rede, is die verbeelding. Sy lê die netwerk van verbindings, en doen dit in elke individu uniek en eiesoortig. Sy is onophoudelik besig om nuwe verbande te lê, nuwe netwerke van denke te bou, aanhoudend nuwe kombinasies van woorde en konsepte naas mekaar te plaas. Dit is 'n evolusionêre proses wat saam met 'n evolusionêre skepping ontplooi. Verder is sy 'n tussenganger tussen die bewuste en die onderbewuste.

TERAPEUTIESE RELEVANSIE

In 'n postmoderne samelewing word mense deur 'n veelheid van teorieë uit alle rigtings oorspoel. Die netwerkskeppende vermoë van verbeelding laat 'n individu toe om uit 'n geweldige hoeveelheid aansprake op sy of haar lewe, 'n eie, unieke samestelling van 'n verskeidenheid konsepte in 'n persoonlike formule te plaas. Dit bevorder individualiteit.

5.4 HULLE SÊ SY IS 'N VERFMENGER

Vir iemand in die kunswêreld kan dit 'n reuse aanwinst wees om verf presies volgens behoefte te kan meng. Met die aankoop van die gemeente se nuwe dataprojektor sien ek in die meegaande inligtingsbrosjure dat die projektor

sestien en 'n half miljoen kleure kan vertoon. 'n Klein lens, en 'wit' lig, wat 'n fantastiese verskeidenheid kan oplewer. Mej Verbeelding kan vir die kunstenaars by die galery verf meng, verf na behoefte. Onbeskryflike kombinasies, sodat die kunswerk sal kom soos hulle dit wil hê. Sy het nie net rooi, geel en swart in haar verftassie nie, daar is om van te kies en te keur.

TERAPEUTIESE RELEVANSIE

Verbeelding maak mense wyd oop vir verskeidenheid, vir moontlikhede, vir opsies.

6 'N MITIES-POËTIESE BYDRAE

Ek dink mej. Verbeelding kan 'n mities-poëtiese dimensie aan narratiewe pastorale terapie verleen. Sy kan die gesprekskamer tussen die argief en die kunsgallery opkikker soos niemand anders nie. Die term mities-poëties het ek die eerste keer by Dirkx (1998) raakgeloop, en ek leen dit by hom en gee my eie interpretasie en inhoudskepping daaraan. Ek wou meer weet van die konsep verandering wat in terapie plaasvind, en het tot in die hart van transformasie teorie gelees, die prosesse ter sprake ens. Toe, onverwags en uit die wetenskap van die opvoedkunde, kruis hierdie benadering my pad. Dit was 'n onverwagse wending. Ek het dit hoegenaamd nie so voorsien nie. Dit was vir my 'n 'ah-ha' ervaring. Hier, uit 'n totaal onvoorsiene rigting, kom daar hulp en insig uit die Opvoedkunde. Ek het 'n geleentheid daarin gesien om navorsingsresultate, teorie en ervaring van 'n totaal ander wetenskap, vir die teologie te benut. Dit was vir my 'n "unique outcome" in hierdie navorsing om Dirkx se werk te lees. Sy uitdrukking "mitho-poetic" het vir my aanvoeling daarin geslaag om die klomp los drade van hierdie navorsing bymekaar te vat. Ek beskou Dirkx se teorie as 'n laatstuk op die rondetafel, 'n misgekykte getuigskrif van een van Mej. Verbeelding se oud-onderwysers. Dit is 'n klein bydrae wat maklik misgetas kon word. Dirkx is iemand wat insiggewend oor mej. Verbeelding skryf.

Sy groot bydrae tot transformatiewe leer is wat hy noem sy "mytho-poetic perspective" (sien Dirkx 1998, *Knowing the Self Through Fantasy: Toward a Mytho-poetic View of Transformative learning*)⁷. Hiervolgens word

transformatiewe leer nie teruggevoer na die rede nie, byvoorbeeld deur refleksie en analise nie, maar na siel. (vgl Dirx 2001:24) "...we focus on the images, which are thought to represent powerful motifs that represent, at an unconscious level, deep-seated emotional or spiritual issues and concerns. They represent our imaginative engagement with the world, expressing what is not known or knowable through words alone in the self-world relationship. They manifest through dreams, fantasies, myth, legends, fairy tales, stories, rituals, poetry and performing arts, such as dance. But images may also be evoked or activated through emotionally laden aspects of interactions with others or with the text being studied" (Dirx 2001:24). Ek vind egter nie die woord slegs by Dirx nie, maar ook by Jung. Hy praat van "...the stuff of psychosis that is found in the insane. This is the fund of unconscious images which fatally confuse the mental patient. But it is also the matrix of a mythopoetic imagination which has vanished from our rational age" (Jung 1961:213). Dit is 'n maalkolk van beelde wat effektief georganiseer moet word om sin in bestaan te ervaar.

Hier word dimensies van verbeelding toegelig wat noue aansluiting vind by narratiewe pastorale terapie, byvoorbeeld die klem op beelde. Die beelde word as uitdrukking van kragtige geestelike en emosionele motiewe gesien.

Belangrik is dat Dirx praat van "deep-seated emotional or spiritual issues and concerns" en 'imaginative engagement' in die wêreld. Die verbeeldingryke verbintenis is krities, en ontsluit nuwe wêrelde. Dit is 'n weg wat bewustelik nagejaag moet word, om toegang tot optimale uitkomstes te verkry. Persone wat vanuit 'n poetiese perspektief werk, "wil make substantial use, regardless of the subject matter, of story, myths, poetry, music, drawing, art, journalising, dance, rituals or performance." (Dirx 2001:24) Ek spel vervolgens uit wat ek met mities, en poëties, onderskeidelik, in die konteks van narratiewe pastorale terapie bedoel.

'N MITIESE DIMENSIE

Ek gebruik spesifiek die woord mities, in plaas van mitologiese, omdat dit vir my meer oop is vir interpretasie. Die mitologiese word te sterk vereenselwig met die mitologiese verhale uit die Griekse mitologie, die gode en die hele

wêreld van die mitologiese. Ek wil in daardie rigting kyk, maar die begrip oop genoeg hou dat dit ook aansluiting vind met die woord diskoers.

Met die gebruik van die woord mities, as 'n bydrae van verbeelding, as verhaalskeppende aktiwiteit tot narratiewe pastorale terapie, kyk ek na twee aspekte van verbeelding. Verbeelding beskik oor die vermoë om verbande te lê sowel as om bestaande verbande te bevraagteken. Die mitologiese aard van verhale maak aanspraak op ons verbeelding, en sensiteer ons vir die insig dat daar altyd brokstukke van feit en fiksie in vertelling voorkom.

6.1 OERWORTELS

Mense wat duisende jare gelede geleef het, het nie die komplikasie beleef van denke en handeling wat deur wetenskap, teologie en korrektheid voorgeskryf is nie. Hulle het op 'n besondere kreatiewe manier behoeftes, vraagstukke en die mees innerlike essensie van menswees uitgedruk deur die mites. Verbeelding maak ons oop om die lang, ja baie lang geskiedenis van die mensdom in ag te neem. Om die oer-spore van menswees op te soek Ek het opgelet dat by die persone wat in diepte oor verbeelding gewerk het, daar 'n lyn van mitologiese verantwoording deurloop. In die werk van Jung, Corbin, Brueggemann, sowel as by Des, Kanarrieman, Wêreldstapper, Digterskilder en die Bybel loop daar spore van die mitologiese. Dit was 'n refrein, nie iets wat ek

The word mythology is used in very different senses.

Guggenbühl-Craig

spesifiek daar gaan soek het nie, maar uit die bydraes het dit telkens weer opgeduik. Wat moes ek maak met hierdie karakter wat moeilik te versoen is met teologie en die waarheid? Ek moes die mitologiese se uiters bedenklige aard, in my ou verstaan van die woord, herskryf tot 'n dimensie wat 'n bondgenoot in die spel van vertelling is. Verbeelding kan die mitologiese in diens van verhaalskepping stel. Verbeelding kan mites positief gebruik deur die veelkantigheid van dimensies van menswees wat ons nie verstaan nie, uit te druk. Ek dink aan die uitdrukking van die argetipes tydens vertelling, sowel as die voorkoms van sinchronisiteit.

“Myth is not a logical operator between any proposition whatsoever, but involves propositions which point toward limit situations, towards the origin and the end, towards death, suffering and sexuality.” (1981:161)

Die wesensvrae word op boeiende wyse deur mites voorgehou. Die vermenging van feit en fiksie, fisiese werklikheid en transendentele, en vertelling word op ’n vreemdsortige manier in die mites vermeng, maar op so ’n wyse dat dit iets in ons ingewande roer. Ons vind ons menswees en van die groot inrtiges van wetenskap, kuns en seksualiteit alles in ’n spanningsvolle geheel terug in hierdie oerverhale. Die woord mite het ’n wye toepassingsveld en word verskillend gebruik. Die mites het oor eeue “trivialized” en “debased” geword, maar mense kan dit nietemin gebruik “to return to the beginning of time and rediscover and reexperience their own nature” (Eliade 2002:6).

“By *myth* we usually mean stories – the fiction of the gods, heroes, and ghosts – often placed in prehistoric time. One might also use the term to refer to legends. The Latin word *mythus* and the Greek word *mythos* have to do with word, speech, story, and fable. *Mythical* means something fictionally told – *mythikos* in Greek. *Mythology* means the telling of myths, history, or legends, and the teachings of the gods – Greek *mythologia*.” (Guggenbühl-Craig 1991: 25) Een van die medewerkers of bondgenote van verbeeldingryke pastoraat, sal u onthou uit hoofstuk vier, is ritueel. Daar is ’n noue verband tussen mite en ritueel. “Myths have often been seen as explanations for rituals. Myths and rituals are often connected : the Christian communion, which is interpreted as a memory of Christ’s last supper, comes to mind” (Guggenbühl-Craig 1991: 30).

Die dimensie van uiters moeilik beskryfbare gedrag, ervaring of belewenis vind uitdrukking in mites. Dis hierin waarin ek ’n aanknopingspunt vind met verbeelding. Sy is ook nie alte dikwels logies en beredeneerd nie, maar slaag daarin om dinge in ons diepste innerlike aan te raak. “A definitive, comprehensive view of myth as simultaneously rational-logic and intuitive-imaginative was set forth by the Romanian-born historian of religions Mircea Eliade” (Microsoft Encarta Encyclopedia 2003). Die moontlikheid van tegelyk logies en verbeeldingryk is die raakvlak wat my na die mites laat kyk.

“...myth itself remained a mystery which people have attempted again and again to understand. Myths do not yield easily to rational explanation, but this does not decrease their importance” (Guggenbühl-Craig 1991: 30).

Mites het van die groot denkers en digters van die eeue aangegryp. Een persoon wat hierdeur gefasineer was is CS Lewis. (Holyer 1989) Dit is vir my goed om oor verbeelding ook die digters se stemme te hoor. “... throughout his religious writings one finds a variety of contexts in which Lewis argues that imaginative experience is essential to Christian faith. (Holyer 1989:184)

Daar bestaan ’n sterk verbintenis tussen mitologie en godsdiens. Waar transendentele idees, in verband met werklikheid en menswees gebring word, vind mens ’n vertelling. Aspekte van feit en fiksie, aspekte van natuurlike en bo-natuurlike, word in samehang geplaas. Dit is nie slegs waar van die godsdienste van die wêreld nie, maar ook die Christelike godsdiens. Ek noem as voorbeelde die skeppingsverhale, Noag en die ark, Jona en die vis, die maagdelike geboorte en die opstanding. “...what the language of Christianity conveys is for Lewis in the most basic sense a myth and must be grasped with the same imaginative embrace which we accord to all myths.” (Holyer 1989:182)

Verbeelding maak die “imaginative embrace” moontlik. Die vraag ontstaan of so ’n vermenging van feit en fiksie dan op ’n bedrogspul, ’n leuen, ’n onwaarheid neerkom?

(Holyer 1989:182) verwys na C.S.Lewis wat skryf : “A man who disbelieved the Christian story as fact but continually fed on it as myth, would, perhaps, be more spiritually alive than one who assented and did not think much about it”. Die ‘imaginative embrace’, kom vir my neer op geloofstoe-eining. In geloof, is iets vir ’n persoon waar, daarsonder, is dit vir ’n ander persoon onwerklik.

*Ons dans in ’n kring en maak onself
wys, maar die Geheim sit stil in die
middel en swyg.*

Robert Frost

“...to say that religious language is metaphorical and mythic, does not necessarily obviate the question of its truth” (Holyer 1989:182). Indien ek

redeneer dat aspekte van feit en fiksie versmelt word of vervloei, bly die vraag na waarheid akuut aan die orde. Ricoeur (1991:291) maak die toepassing op geskiedskrywing. Indien geskiedskrywing in haar wese geïnterpreteer is, sluit dit die noodsaak van bewysplaas uit? Nee, sê Ricoeur, dis 'n misverstand wat voorkom moet word om te dink dat die fiktiewe aard van geskiedskrywing beteken dat dit die reël van bewysplaas uitsluit. Hy praat van “excluding [the] rules of ‘evidence’.” Dit is nie die geval nie. Geskiedskrywing deel met die ander wetenskappe die noodsaak van bewysplaas, maar Ricoeur wys op die geïnterpreteerde aard daarvan. Hy skryf “I should like to emphasise that however fictional the historical text may be, it claims nevertheless to be a representation of reality” (Ricoeur 1991:291).

Die historiese teks is nie enkelvoudig nie, dit is beide 'n literêre ‘artefact’ en 'n “representation of reality”. “It is a literary artefact insofar as, ... it tends to assume the status of a self-sufficient system of symbols. It is a representation of reality insofar as the world that it depicts, ... claims to hold for real events in the real world” (Ricoeur :1991:291).

Wat vir hierdie redenasie deurslaggewend is, is die verband tussen verhaal en mite, of waarheid en werklikheid. Is mites en godsdienstige verhale wat uit 'n *collage* van feite, en interpretasies daarvan saamgestel is, nou waarheid, of leuens?

Holyer (1989:182) sê van mites : “... all myths may be true or false, first, in the sense that almost any narrative may be true or false: they say (or do not say) something correct, illuminating and penetrating about the human condition. Secondly, myths like other narratives, may be historically true or false in the sense that they recount and correctly interpret actual events, or fail to do so. Thirdly, religious myths may be true or not only because they express something illuminating about our common humanity, but also because they afford us the clearest glimpse of a divine other”. Van Lewis sê Holyer (1989:183) dan dat “he insisted that the Christian myth is true in all three senses.”

In terapie wil ons poog om die essensie van die essensie aan te raak. Hoe doen 'n mens dit? Daar is soveel op die spel in pastorale terapie, waar mense

dikwels hulle diepste vrese, geheime, behoeftes en pyn blootlê. Watter middele bestaan daar om kontak te maak met iemand se diepste innerlike?

“From Jung’s work it is clear to me that psychological phenomena can be grasped only through symbols, which of course never do complete justice to the soul. Nothing, however, comes nearer to soul than myths and symbols.” (Guggenbühl-Craig 1991:41) Polkinghorne (1998:24) skryf dat simbole in staat is om geweldige sterk emosies by mense los te maak, en gebruik as voorbeeld die emosies wat ervaar word waar ’n landsvlag verbrand word. Afgesien van sterk emosies, voeg hy ’n baie belangrike gesigspunt tot die argument. Hy skryf :”Symbols verge on the sacramental and their life-participating qualities make their use indispensable for theological expression.” Ek stem volmondig met hom saam, en is van mening dat sowel die diepste menslike ervarings, as teologiese insigte, by wyse van simboliek tot uitdrukking kan kom.

In werklik ernstige redevoering oor simbole, word bykans sonder uitsondering die begrip mite in verband hiermee gebring. Polkinghorne (1998:24) skryf : “A particularly potent form of symbol is *myth*, understood as meaning a story expressing a truth too deep to be conveyed adequately in any more literal way (and certainly not understood in the modern debased sense that equates myth with untruth).” Waar waarhede, ervarings, emosies en gewaarwordinge van die siel te diep sny om in omgangstaal uit te druk, kan die benutting van mites en verhale vir die pastoraat van onskatbare waarde wees.

“The continuing power of ancient stories – such as Adam and Eve in the garden, or Noah and the flood – and the way in which they still grip the human imagination and stir the human heart make plain the role that myth must play in articulating theological insight (Polkinghorne 1998:24).” Mites kan sorgsaam, vindingryk en opbouend in terapie benut word, mits dit die pastor en pastorant se verbeelding aangryp en hulle harte roer.

6.2 MODERNE MITES

“All of us, Individuals, Families, Peoples – Are led by Myths, and often these myths cause disaster” (Guggenbühl-Craig 1991:21). Ons kry nie alleen oer-

oue mites nie, maar ook alledaagse mites, of meer algemeen genoem diskoerse. Altena (2003:24) noem 'n paar. “De mythen van de moderne tijd, emancipatie, bevrijding, vooruitgang, ...”

Omdat verbeelding so vindingryk en onophoudelik verbande lê, weer verbande lê, en aanmekaar veeleisend aansluiting probeer bewerkstellig tussen nuwe verbande, kan sy bestaande hedendaagse mites bevraagteken. Net so maklik as wat sy kan mitologiseer, kan sy ont-mitologiseer, en dit is 'n baie belangrike eienskap in haar mondering. Vir narratiewe terapie is dit belangrik, want so dikwels is die gevangenissskap van 'n individu van 'n mitologiese aard. Die litteratuur wys ook dan uit dat daar talle sulke nuwe, hedendaagse mites in die samelewing bestaan. Skadelike mites wat ont-mitologiseer moet word. Ek gaan nie in detail verwys na hierdie proses van ont-mitologisering nie, maar gaan enkele sake wat vir die praktiese teologie van belang is, aanraak.

“Different cultural groups often misunderstand each other since their images, which to a great extent rely on their respective mythologies, differ significantly.” (Guggenbühl-Craig 1991: 22)

Verskillende kulture, maar ook individue handhaaf en onderhou sekere mites. “It is not only cultures and peoples who have their own mythologies which we must know in order to communicate. Smaller groups and communities – even families and individuals – live their own myths.” (Guggenbühl-Craig 1991: 22) Dit sluit nou aan by die

We are all tattooed in our cradles with the beliefs of our tribe; the record may seem indelible. You cannot educate a man wholly out of superstitious fears which were implanted in his imagination, no matter how utterly reason may reject them.

Oliver Wendell Holmes

gedagte van rolverwagting, en mense neig om 'n sekere rol wat hulle, of 'n betekenisvolle ander persoon vir hulle geskep het, uit te leef. So byvoorbeeld die mite van onafhanklikheid, wat die leuen voorhou dat 'n persoon niemand nodig het nie. Dit is 'n mite. Baie vroue leef met 'n selfopgelegde rol as die getroue slaaf, dit is 'n mite. Daar bestaan persoonlike mites of gesinsmites,

maar dit is vir die praktiese teologie van groot belang om ag te slaan op die samelewing en politici se mites wat met oortuiging geskep en in stand gehou word. Onlangs is daar in Suid-Afrika die mite gebore dat daar genesing moontlik is vir 'n HIV/VIGS positiewe persoon wat geslagsgemeenskap met 'n maagd sou hê. Dit is deels verantwoordelik vir 'n vlag kinderverkragtings in ons land. Dit is 'n ekstreme voorbeeld, maar toon hóé ontsettend nadelig en gevaarlik kulturele en politieke mites kan wees. Daar is talle sulke mites in ons samelewing. Goeie terapie behels om skadelike mites uit te wys en aan die kaak te stel.

6.3 ILLUSIEVERPLETTERING

Iemand wat op 'n kreatiewe wyse mitologie en die terapie in verband gebring het, met die oog om te ont-mitologiseer is Edwin H. Friedman (1990).

Friedman (1990:2) toon aan dat sy fabels nie alleen deur hom geskep is nie, maar dat hulle vir hom "... my partners in creation ..." geword het. Die fabels het mekaar se ontwikkeling beïnvloed. Hulle het medeskeppers van mekaar geword. Vir hom het daar 'n persoonlike verhouding met die fabels ontstaan en hy het hulle gepersonifieer, en omgekrap gevoel as daar met sy fabels gepeuter word. Hy herinner hom aan Luigi Pirandello wat skryf van sy "*Six Characters in Search of an Author*", en haal dan vir Pirandello uit 'n ander werk aan. Hy skryf:

*The fables are dedicated to the tutors of
my imagination.*

Edwin Friedman

"Every creature of fantasy and art, in order to exist, must have his drama, that is, a drama in which he may be a character and for which he is a character. This is the character's *raison d'être*, his vital function, necessary for his existence. (Naked Masks: Five Plays, 1952:368; Friedman 1990:2) Friedman vertel dat die fabels 'gebore' is terwyl hy na ander mense se verhale geluister het. Die fabels het daarom 'n geneigdheid om ander verhale te stimuleer en baie hegte verhoudings met mense te sluit. Dit is die wese van hulle bestaan, en die drama-agtige aard van hulle bestaan is noodsaaklik vir die fabels se bestaan. Hy vertel hoe nou sy eie lewe vir die laaste dertig jaar met die fabels verweef was, en dat dit baie te make gehad het met "our species' three

major systems of salvation: politics, religion, and psychotherapy” (Friedman 1990:3). Hy wonder baie ernstig waarom die mensdom nie na al die intellektuele deurbrake op ander terreine, raad vir haarself het nie. Miskien omdat, “we are all caught up in myths about what it takes to get others to hear?” (Friedman 1990:4). Dit is op hierdie punt waar ek Friedman se werk fasinerend en skitterend beleef. Sy fabels is daarop gerig om illusies te verpletter.

[T]he illusions they aim to shatter are:

- that communication is a cerebral phenomenon rather than an emotional process
- that insight will work with people who are unmotivated to change
- that resistance to your message can be overcome by trying harder
- that seriousness is deeper than playfulness (Friedman 1990:4)

Dit is vier skadelike mites van ons huidige samelewing. Verhale is by magte om dit te dekonstrueer en die “playfulness⁸” in ons lewens terug te bring.

Ons leef dus nie net in die mistigheid van oer-oue mites nie, maar hedendaagse mitologie is aan die orde van die dag. Guggenbühl-Craig (1991:38) is geïnteresseerd in die houvas wat hedendaagse mites op mense se lewens het. Hy sê : “We are interested in modern mythology, in myths which guide people today.” Die grootste van die hedendaagse mites is volgens Guggenbühl-Craig die oortuiging van die noodsaaklikheid van vooruitgang. Hiermee hang die gedagtes van groei en sukses nou saam. (1991:67) Alles moet beter, daarvan hang ons geluk en voorspoed en menswees af.

6.4 DIE VROULIKE KANT

In die verlede was universiteite en teologie bykans uitsluitlik deur manlikheid oorheers. Ek is opgewonde oor die feit dat daar met hierdie aanstelling ’n vars, kreatiewe bries deur die galery sal waai. “The creative process has a feminine quality...[it rises] ...we might truly say from the realm of the Mothers.” (Jung 1966:103) “sofia, f: the capacity to understand and, as a

result, to act wisely” (Louw & Nida 1988:385). Sophia is wysheid, die een wat anders as rede is. Uit die oosterse wysheidsliteratuur blyk dat radikale skeppingswerk van nuwe idees uit die sfeer van vroulikheid na ons lewens toe kom. In ’n manlik gedomineerde kerk en samelewing is dit daarom begryplik dat dinge baie redelik daaraan toegaan. Daar is ’n kritiese stem uit die geledere van hulle wat aanvoel dat ’n oordrewe manlik geörienteerde samelewing baie beperkend en benouend is. Waarna ons kan oplet en op ag slaan, is dat daar wel kulture is wat hierdie dimensie van kennis en ontwikkeling nie agterweë laat bly het nie. “Contrary to ours, other cultures did have what Levi-Strauss so aptly called ‘the privilege of remaining feminine’ (or better said, the privilege of androgeny), of not neglecting the feminine guide of imagination, the creative Sophia.” (Durand 1971:65)

Kliniese rasionaliteit lê die kragtige moontlikhede van kreatiwiteit in ons samelewing aan bande. Vra dit ’n genius om te sien dat gay mans baie, baie meer kreatief en skeppend is as “straight” mans? Die vestings van manlike dominansie verswak egter nie alte maklik nie. (Sien Dreyer 1998,2002)

Hier, by die alledaagse en hedendaagse mites, kan verbeelding baie help met die proses van dekonstruksie. Dit stel die magsdiskoerse van ons samelewing aan die kaak. Daniel Adams (1997:5) skryf dat die hele saak van dekonstruksie is “... a method which goes straight to the heart of traditional understandings of authority.” ’n Vrou in ’n uitvoerende posisie by die kunsgalery sal bydra tot die bevraagtekening van ’n uitsluitlik manlik gedomineerde samelewing, en sal help om die diskoers te dekonstrueer.

Om hierdie spel van dekonstruksie te speel, eis dat daar verbeeldingryk geleef word, dat alternatiewe opsies voortdurend oorweeg word. Iemand wat krities leef en die waarde van dekonstruksie ontdek het, help ander om die samelewing se vanselfsprekendhede en sekerhede te bevraagteken. Verbeeldingryke denke

*Ek kon seker soos ’n gomtor
grootgeword het, maar my ma was so
aktief in die kunswêreld dat sy my
geleer het van verbeelding en vrye
denke.*

Charlize Theron

wys die valsheid en korrupsie en magsdiskoerse van die samelewing en politiek uit, die pers se belange, en hoe dit gebruik en misbruik word. Langs hierdie weg, word 'n aanvoeling verkry van die groot spel in 'n samelewing, byvoorbeeld die mite van sukses.

Die narratiewe pastorale terapie wat ek voorstaan benut dekonstruksie, nie destruksie nie. Daar kom 'n punt in terapie waar die stukke wat uitmekaar lê weer anders aanmekaargesit word. Waar 'n ander werklikheid tot stand kom. Dit is verbeelding wat hier ter sprake is, wat hier nodig en noodsaaklik is.

TERAPEUTIESE RELEVANSIE

Die raaksien van die krag, waarde en bydrae wat die oer-mites kan lewer, is vir die terapeut 'n bron van vertelling en kosbare voorbeelde van hoe die diepte dimensie van menswees oor eeue uitgedruk en verwoord is. Die bewussyn van die hedendaagse mites, en die skadelike rol wat dit in mense se lewens speel, stel 'n terapeut in staat om dit uit te wys en te bevraagteken. Die gewaarwording van die onderbenutte, afgeskepte en miskende vroulike dimensie in ons samelewing en in persoon, kan veroorsaak dat hierdie bron van potensiaal aansienlik meer benut word. Al genoemde sake, is goudstukke in die beursie tot verhaalskepping.

7 SOSIAAL KONSTRUKSIONISME

Narratiewe terapie is bouwerk. Hoe word daar gebou? Op 'n sosiaal konstruksionistiese wyse word 'n nuwe werklikheid geskep. Ek benut 'n kritiese sosiaal konstruksionistiese standpunt, omdat ek nie hierdie teorie tot sy volle konsekwensies kan onderskryf nie. Ek kan nie die gedagte onderskryf dat selfs God (bloot of slegs) 'n sosiale konstruksie is nie. My standpunt is dat sosiaal konstruksionisme 'n baie bruikbare benadering is, maar dat méér bestaan as wat deur mense gekonstrueer kan word (sien van der Venn 2002:291-307). In narratiewe terapie, het daar 'n verskuiwing van konstruktiewisme, na sosiaal konstruksionisme plaasgevind (sien Gergen 2001:96). Dit is Freedman en Combs (1996:27) wat duidelik uitspel wat hierdie verskuiwing behels. Hulle skryf : "... there is a shift from focusing on how an individual person constructs a model of reality from his or her

individual experience to focusing on how people interact with one another to construct, modify, and maintain what their society holds to be true, real, and meaningful.” Narratiewe terapie skep op sosiaal konstruksionistiese wyse betekenis en werklikheid, teen die agtergrond van ’n spesifieke gemeenskap, in hierdie geval die Christelike geloofsgemeenskap.

Die individu self is die meesterbouer van sy of haar eie storie. Die pastor verskaf slegs die “scaffolding” (White 2002:6), en help nie stene lê nie. Hy is daar, betrokke, op die perseel en ernstig aan die werk met die “scaffolding”, maar dis nie sy bouwerk nie. Dit begin in ’n atmosfeer van onsekerheid, die tipiese atmosfeer van onsekerheid en pyn van die pastorale situasie. Die onsekerheid word bevorder, deur die bevraagtekening van bestaande orde.

“Social constructionism begins with radical doubt in the taken-for-granted world – whether in the sciences or daily life – and in a special way act as a form of social criticism” (Gergen 1985:267). Uit (1991) se werk blyk dat geskiedskrywing ’n interpretasie van die weklikheid is, en dat dit in daardie sin as ’n sosiale kunswerk beskou kan word. Ek wil hierby voeg dat nie alleen geskiedskrywing nie, maar die dagblad self nie die feite nie, maar ’n interpretasie van, of seleksie van die gebeure weergee. In die lees en onthou en herinterpretasie daarvan, is mense ten nouste betrokke. Verstaan, is daarmee gesê, ’n gesamentlike onderneming. As die “feite” anders gerangskik, en anders interpreteer word, sal ’n nuwe verstaan plaasvind.

7.1 TEENSTRYDIGHEDE

“The polarities of theology are clearly presented – God and the world, Christ and culture, text and context, the universal and the particular. Indeed, the incarnation which is the central event and doctrine of the Christian faith, involves both of these plarities – “the Word became flesh and dwelt among us, full of grace and truth.” (Adams 1997:7) Dit is verbeelding wat hierdie kloof kan oorbrug. Wat die logiese en onlogiese in spanningsvolle harmonie kan plaas. Dit is presies in die spanning tussen die teenstrydighede waar die moontlikhede geleë is. Sy is brugbouer, ontwerper en skeppende kunstenaar.

Brueggemann (1989:14) benut 1 Korintiërs 7:29-31 om aan te toon hoe die Bybelse teks verbeeldingryk met die teenstrydighede omgaan, en nuwe moontlikhede oopbreek.

“Ek bedoel dit, broers, die tyd is min. Van nou af moet dié wat getroud is, leef asof hulle nie getroud is nie; en dié wat bedroef is asof hulle nie bedroef is nie; en dié wat bly is asof hulle nie bly is nie; dié wat iets aankoop, asof hulle dit nie besit nie. Ja, dié wat met die dinge van die wêreld te doen het, moet leef asof hulle daar niks aan het nie, want hierdie wêreld soos ons hom ken, is aan die verbygaan.” (Die Bybel in Afrikaans 1983:194)

Goeie pastorale terapie, hou rekening met 'n lewe asof ...

7.2 'N LEWENSINGESTELDHEID

Waaroor gaan dit ten diepste in verbeeldingryke narratiewe pastorale terapie?

Gaan dit om nog 'n tegniek om terapie beter en meer interessant te maak?

Laat my dadelik sê dat verbeelding nie 'n tegniek nie, maar 'n lewensingesteldheid behels. Om verbeeldingryk te werk in terapie, vra

When we 'take' it and imagine it differently, we can (and will) act differently...

Walter Brueggemann

dat jy verbeeldingryk sal lewe. (Müller & Louw 2002) Dit is 'n evolusionêre, groeiende en toenemende lewensuitkyk wat baie van die lewe verwag. Wat grense wil verskuif en glo dat grense verskuifbaar is. 'n Lewensingesteldheid wat rekening hou met die onwaarskynlike. Dit vra 'n kyk van die gees. Die kyk van die siel, die kyk wat in geloof waar word. 'n Kyk wat nie bewysbaar en meetbaar en tasbaar is nie, maar wat rêrig is. Hierdie verbeeldingryke kyk, kan vir beide pastor en pastorant 'n groot aanwinst wees. Die openhartige blootstelling daaraan laat moontlikhede toe, moontlikhede vir 'n nuwe verhaal, wat verryking en verruiming meebring.

8 'N POËTIESE DIMENSIE

Iets wat met 'n duidelike en triomfantelike stem haar teenwoordigheid in my navorsing aangekondig het, was gedigte. Ek het my mede-navorsers nie

gekies omdat hulle 'n aanvoeling en voorliefde vir gedigte het nie, trouens, ek het dit nie voor die navorsing geweet nie. In die proses van navorsing het gedigte duidelik na vore gekom. Hoe my medenavorsers hulleself wil uitdruk in komplekse situasies het gedigte na vore gebring. Die skryf van gedigte, die lees van gedigte in privaatheid sowel as die lees van gedigte in die pastorale situasie. Dit het my as 'n baie narratiewe, oop en pastoraal terapeutiese geleentheid opgeval. Die digters sê wat nie met woorde gesê kan word nie. Brueggemann (1989:6) skryf na aanleiding van 'n gedig van Walt Whitman, : “After the engineers, inventors, and scientists, after all such control through knowledge, ‘finally comes the poet.’”

Hierdie dame se *Currucilum Vitae* is deurspek met gedigte en digterlike taal. Haar referente gebruik dit, haar getuigskrifte is vol daarvan. Oral, sover as wat ons lees, word sy in die

... we might better regard therapy as a kind of rigorous poetic practice, rather than as a science.

Stephen Gilligan

teenwoordigheid van gedigte opgemerk. Dit gaan oor 'n skepping, deur woorde. Nie gewone woorde nie, maar buitengewone woorde en buitengewone verbande, uitgedruk in metafore. My werk vertel my dat narratiewe pastoraat 'n skeppende gebeure is. En vir die pos by die fakulteit is daar juis so 'n skeppende persoon nodig. Wat sê die dokumentasie, hoe skep sy? Wat skep sy? Op watter manier skep sy? Waarom skep sy? Wat wil sy bereik of kommunikeer deur skeppend te werk te gaan? Vir praktiese teologie, en vir alle teologie is skep 'n belangrike woord.

Ek het reeds die verband gelê tussen tragedie en terapie. Verder het ek suggereer dat die tragedie omskep, hervorm en anders 'gemaak' kan word. Hoe 'maak' 'n

Let the light that I have carried in my womb shine forth.

Carl Gustav Jung

mens 'n tragedie minder tragies? Ricoeur maak gebruik van Aristoteles se Poetics. “In discussing tragedy – which for him is *poiesis par excellence* – he sees no difficulty in saying, on the one hand, that the essence of *poiesis* is the

mythos of the tragic poem (*mythos* meaning speech, fable and plot together). and, on the other hand, that the aim of the poem is the *mimesis* of human action” (Ricoeur: 1991:292).

“We thus rediscover, with the *mythos* of Aristotle’s *Poetics*, what is essential in our concept of plot in history : union of contingency and consecution, of chronology and configuration, of sequence and consequence.”

Wat is esensieel in ons konsep van plot in geskiedskrywing? Daar is eenheid van toevalligheid en opeenvolging, van tydrekening en formasie, van volgorde en gevolg. Daar bestaan samehang van kompleksiteit.

Wat moet ons verstaan onder Aristoteles se gebruik van die woord *mimesis*? Beslis nie blote na-apery soos die sirkusnar dit humoristies uitbeeld nie. Dit is namaak met ’n ernstige intensie, soos om agter die Groot Skepper aan te probeer skep. Daar is dan elemente van die reeds bestaande, en nog nie bestaande in hierdie handeling vervat. “We stumble upon an intolerable paradox if, in thus linking plot and *mimesis*, we translate [*mimesis*] as ‘imitation’, in the sense of copying some already existing model. Aristotle had in mind a creative imitation.” Menslike ervaring, menslike handeling word op ’n aktiewe, vindingryke manier nageboots waar daar sprake van *mimesis* is. *Mimesis* is ’n aksie, ’n skepping, iets nuuts! “There is *mimesis* only where there is ‘doing’ or ‘activity’; and poetic ‘activity’ consists precisely in the construction of plots” (Ricoeur :1991:292). Waar *mimesis* en *poësis* sáám betrek word in vertelling, kry jy die ‘doen’ van ’n verhaal. Die verhale van die Boesmans kom voor my geestesoog. Dit is ’n verhaal van uiterste betrokkenheid vir verteller en luisteraar. Dit gaan om inleef, naboots en dans, om deel te word van die vertelling, ja, skeppend deel te word van die vertelling. ’n Verhaal wat ‘gedoen’ word, is ter sprake. Hierdie dóén is ’n gekonsentreerde en doelbewuste inspanning, dit eis algehele betrokkenheid. “... therapeutic sponsering as a poetic practice is not easy, not a matter of following a manual

Our clients are each in his or her own way individual poems as well.

Stephen Gilligan

or a template. You must bring your entire being - body, mind and heart - to the encounter ...” (Gilligan 2001:54).

Ek beskryf nie hier 'n gewone, alledaagse ontmoeting nie, maar 'n spesiale ontmoeting met spesiale moontlikhede. Baie is op die spel. Dit maak volledig aanspraak op liggaam, siel en verstand. “Therapy, are like poetry also in that they touch listeners, open them to some yearning or possibility within themselves that they had not known before and expand their inner and outer worlds. Poetry reconnects language with felt experience.” (Gilligan 2001:54) Dit is 'n ontmoeting waarin ons kreet na agter die son, duidelik opklink. In so 'n hartlike ontmoeting ontstaan die skepping van 'n gedeelde wêreld, 'n taalwêreld, met ontsaglike potensiaal.

“...like a poet, when you do sense your words rising from the depths of your being, when you feel them resonating in the same deep place within your client, then, in that shared relational field you have created, you will see small miracles occur as the river of life pours its bright abundance through you both.” (Gilligan 2001:54)

9 MOONTLIKHEID

Wat bedoel ek met die konsep moontlikheid in pastorale narratiewe terapie?

Ek bedoel iets anders as om verskillende opsies te hê. Opsie sal ek hier beskryf as die keuse tussen twee verskillende aangeleenthede. Dit is soos om 'n ander motor te

*What lies behind us and what lies
before us are tiny matters compared to
what lies within us.*

Oliver Wendell Holmes

koop. Jy kies 'n model. In spreektaal sal ons sê jy het 'n wye verskeidenheid moontlikhede. Vir narratiewe pastorale terapie verstaan ek moontlikheid anders. Ricoeur (1991:296) stel dit soos volg : “ ... by opening us to what is different, history opens us to the possible, whereas fiction, by opening us to the unreal, leads us to what is essential in reality” (Ricoeur :1991:296). Die moontlikhede wat pastorale narratiewe terapie bied, bring nie alleen verskillende opsies aan die lig nie, maar lei ons na die esensie. Daarom dat ek die fiktiewe aard so dringend onderskryf, want dit maak ons oop vir die

“onwerklike, onmoontlike.” “The only absolute given me is a “fiction” to which I must trust myself – a gracious “fiction” on which I stake my life, authored by God who also authors the text and the speech.” (Brueggemann 1989:10) Die werklik diepte dimensie van die moontlikheid wat hierdie vorm van terapie inhou, is nie net ander opsies nie, maar om iemand, dalk die pastor, dalk die pastoraal, oop te maak vir die “fiction.” Moontlikheid verstaan ek hier as geleentheid tot openheid van die “better world” van Brueggemann. Openheid vir die Een agter die son, en die geleentheid wat kontak met Hom vir my lewe inhou. Zander en Zander (2000:113) verwys na Kierkegaard wat moontlikheid aangryp besing. “If I were to wish for anything I should not wish for wealth and power, but for the passionate sense of what can be, for the eye which, ever young and ardent, sees the possible. Pleasure disappoints, possibility never. And what wine is so sparkling, what so fragrant, what so intoxicating as possibility? (Søren Kierkegaard)⁹

Wie geleentheid en moontlikheid wil sien moet na die toekoms kyk. Gister se verspeelde kans kan alleen betreur word, môre se moontlikheid kan aangegryp word.

In the future that is coming toward us, we find possibilities. The visions, vocations, and commitments that give our lives meaning and fill us with hope are connected to our images of the future – what I call ‘future stories’ (Lester 2001:47).

TERAPEUTIESE RELEVANSIE

Die vlam van terapie, wat lig gee en oorvloedslê, lê in hoopvolle toekomsstories. ’n Terapeut in wie se lewe toekomsstories, die Groot Verhaal en die fasinierende stories van die samelewing ’n beduidende rol speel, het ’n Bydrae om te maak.

10 SKEPPING

Wanneer die skeppende aard van die pastoraal terapeutiese handeling gesnap word, gaan ’n wye wêreld vol ryke moontlikede oop. Mense praat nie net in hierdie ruimte om ‘oplossings vir probleme’ te vind nie. Iets werklik nuut

en vars en opwindend, 'n nuwe skepping, vind plaas. Dit is 'n daadgebure, deur poëtiese taal.

Vir praktiese teologie en wetenskap is skepping een van die mees kritiese begrippe. Hoe het dinge ontstaan? As gelowige gaan ek van die veronderstelling uit dat iemand dit gemaak het, en Hom noem ek God. Vir die teologie sowel as die wetenskap bly die hóé van die skeppingsgebure 'n misterie, maar die dát is 'n gegewe. Daar bestaan 'n makrokosmos en 'n mikrokosmos, en dit is fasinierend. Wetenskap is juis die ondersoek of ontdekking en onthulling van hierdie groot werklikheid.

11 MEDE-SKEPPERS

God het mense die vermoë gegee om na-skeppers te wees. Dit is 'n lewensvervullende praktyk, en die gelowige sowel as die ongelowige het die vermoë om te skep, of tot stand te bring. Stadsleu se boekrak is 'n sprekende getuie van die vervulling en vreugde wat skepping

*We are in the image of the One who
keeps imagining us.*

Walter Brueggemann

meebring. Verbeeldingryke, skeppende terapie leen hom tot een van die mees vervullende handeling in menslike bestaan. In hierdie gebure word 'n sterk aanspraak gemaak op die kreatiewe vermoë, die verbeelding van die pastor. Die mate waartoe hy of sy die verhale van die Skrif en die verhale van die individu, teen die agtergrond van die spesifieke kultuur ter sprake, kan interpreteer en meewerk aan herinterpretasie, sal die terapie bepalend beïnvloed. "Words create. God's Word creates; our words can participate in the creation"(Peterson 1989:45)

12 HERSKEPPING

My medenavorsers se verhale is vol flitse van herskepping. Getuienisse van hoe verhale en verbeeldingryke vrae en hulpmiddels mense beweeg het na nuwe

*... all symbolic systems make
and remake reality.*

Nelson Goodman

horisonne het oral opgeduik. Verder lewer die Bybel nie alleen skeppingsverhale op nie, maar ook herskeppingsverhale. Die mees

prominente hiervan is die verhaal van Jesus van Nasaret. Die herskepping van die mens, die nuwe mens met die moontlikhede wat dit inhou, is vir terapie kosbaar noodsaaklik. Terapie is by uitstek 'n ruimte waarbinne nuwe werklikhede geskep kan word. Dis 'n kuns, 'n lewenskuns, en daarom lê dit op die vlak van die mities-poëtiese. Om in staat te wees om met onderskeiding te dekonstrueer, dit nie net daarby te laat nie, maar kunssinnig weer te help rekonstrueer, verhalend nuwe wêrelde te skep, is terapie se uitdaging en geleentheid. Verbeeldingryke narratiewe pastoraat is 'n skeppende, uitdagende kuns. Dit spreek die siel aan, en laat mense, saam met pastors, diep na binne vat, aan die hart. Dit skep iets onwaarskynliks en verrassend. Dit beteken om te maak. Wat gemaak word, word in taal gemaak, maar dit is wonderskoon en lê verby of verder as die logiese, verstaanbare. Lyotard (sien hfst 1) se oproep en uitnodiging om die verhewene, die onvoorstelbare van harte op te neem is op die spel. Dit hou verband met Jung se "Gods world" en Brueggemann se "new configurations of life yet unformed, unthought, but now available." (Brueggemann 1989:10) Om te kan skep, moet daar verder as die ooglopende stories gekyk word. Daar moet na "this better world" (Brueggemann 1989:10) gereik word en voor die Beskikker van die ander wêreld, die Gans Andere in gesprek gegaan word. Skuifelvoetend kan die skoene uitgetrek word, in die besef dat onthulling van die siel, 'n heilige daad is. Hier ontmoet twee gelykes as mense wat vraend voor die Allerheiligste staan. Saam soek hulle bewend sensitief raad oor die onnoembare misterie van lewe. Lewensvrae en intriges en paradokse, wat so dikwels dreig om ons in volslae depressie of gekheid te dompel, maar wat ons ewe onverwags kan bring op die hoë uitkykpunt, waar eindelose vergesigte en asembenewende skoonheid voor ons ontvou. In die ongemak, en vrae wat die paradokse meebring, mag die pastor saam biddend soek na 'n oomblik van verligting, van onthulling en van bedarende troos. Troos wat moed en energie gee om te leef asof vir 'n eerste keer.

... all symbolic systems have a cognitive value : they make reality appear in such and such a way.

Paul Ricoeur

Waarom vind die pastors en pastorente so aanklank by die digter, die skilder, die skrywer? Wat onderlê die behoefte om te skep en tot stand te bring? Omdat hulleself op 'n beskeie, eiesoortige manier skeppers is. Nabootsers van hulle Maker, wat weer en weer en oor en oor bereid is om met hierdie gevalle skepping te probeer. Wat weet dit het al met sommige gebeur, die vrou by die put, die man op die draagbaar, en met Thomas. Wat dit miskien al in hulle eie spreekkamer sien gebeur het. Wat optimisties is dat dit dalk weer kan gebeur met die totale gebrokenheid voor hulle. Pastorale verdieping in die kuns van terapie kan nie by wyse van die aanleer van teorie of tegniek of metode plaasvind nie. Dit sal alleen plaasvind tot die mate wat 'n pastor sy eie siel vind en vorm deur die proses van individuasie.

Pastorale kreatiwiteit, pastorale skeppingswerk, pastorale verbeeldingryke skeppingswerk het te doen met 'n ontwaking, verligting en verwondering oor my eie siel. Dit vra 'n doelbewuste dekonstruksie van die diskoers dat die ruimte van die pastor se kantoor die plek is waar met die rede, intellek en wetenskaplike kennis gesoek kan word na antwoorde op die groot lewensprobleme, die optimisme dat dit moontlik langs die weg van kennis te vinde is. Dit eis die besef dat die misterieuse, sielskommunikasie en kontak van twee harte veel eerder 'n moontlike nuwe verhaal sal laat lewe. Daar waar twee harte aan mekaar raak, ontspring die vonk vir nuwe, hoopvolle verhale. In so 'n ruimte ontstaan tegelyk die vervulling en tragedie van menslike kontak. Dis 'n misterie.

Die Skeppergees is instrumenteel in hierdie egte kontak tussen twee harte. (Grant 2001:191) skryf oor God se werk in hierdie gebeure. Hy sê : “..God has been instrumental in making the therapy available, driving the client into it, in luring the therapist to become his or her fullest self, and in puncturing the boundries between the two so the Spirit can make a powerful and redemptive duality of them.”

Verhaalskepping

Feit en fiksie was in die verhale met my medenavorsers, soos in alle verhale, vervloei. Interpretasie, en herinterpretasie, was aan die orde van die dag. Dit sal 'n massiewe fout wees om die 'feite' van die fiksie te probeer skei. Veel

eerder sal die storie, die narratief as geheel, gedeel, geniet en gevier moet word.

“There is, ... more fiction in the historical work than the positivist epistemology would like” (Ricoeur 1991:291). Meer as dit, “fictional narrative is more *mimetic* than the same epistemology would wish”

... events begin to be explained when they are transformed into a story by emplotment.

Northrop Frye

(Ricoeur 1991:291). Daar is 'n noue verband tussen fiksie en die voorstelling van die werklikheid. Dit is binne 'n paradigma van verbintenis tussen fiksie en die voorstelling van die werklikheid, dat Ricoeur die woord *mimesis* gebruik. Daar is 'n verbintenis tussen feit en fiksie. “If I use the word ‘*mimetic*’ here, it is in order to evoke straightaway the paradigm of the conjunction between fiction and the representation of the real. The paradigm is that of Aristotle in the *Poetics*. (Ricoeur 1991:292). *Mimesis* is 'n nabootsing, nie van die effektiwiteit van gebeure nie, nie 'n poging tot die herskepping van spesifieke gebeure nie, maar 'n nabootsing van die betekenis van gebeure. Dit is nagemaaakte betekenisgeving. “...*mimesis* imitates ... not the effectivity of events but their logical structure, their meaning (Ricoeur 1991:292). Die betekenisgeving kan deur taal verander word, en in narratiewe terapie is dit die dimensie wat benut word.

Imagination is our means of interpreting the world, and it is also our means of forming images in the mind.

Mary Warnock

13 WERKLIKHEIDSKEPPING

Uit die gesprekke met my mede-navorsers, blyk dat daar steeds vooroordele bestaan teenoor verbeelding. Die literatuur bevestig dit soos (1991:292) aantoon.

“... the prejudices which still dominate in the domain of the theory of the imagination. According to these prejudices, the image is only a mental thing, a thing in the mind; moreover, it is only a copy or replica of a pre-given reality,

which becomes the indirect referent of the mental image.” Hy betoog dan teen die spesifieke twee vooroordele. “Against the first prejudice, it must be re-emphasised that the image is not enclosed within the mind, that it

Verbeelding kan verstaan word as die krag om vorm aan menslike ervaring te gee. Dit is die krag om die werklikheid te herbeskryf.

Vos

has a distinctive intensionality, namely to offer a model of *perceiving things differently*, the paradigm of a new vision (Ricoeur 1991:292). Dit is die presiese fokuspunt waarop verbeeldingryke terapie afstuur. “Against the second prejudice, it must be said that fiction is not an instance of reproductive imagination, but of productive imagination. As such, it refers to reality not in order to copy it, but in order to prescribe a new reading” (Ricoeur 1991:293). Die verband met Brueggemann se werk blyk duidelik, omdat die nuwe lesing van die teks, die samelewing en die individu se verhaal die moontlikhede van ontmoeting en heling inhou.

Dele van die ou teks, ou konteks, ou persoonlike verhaal sal ongestoord voortbestaan, en weer benut word. Die geringe aanpassings, nuwe lesings en interpretasies hou die moontlikheid in tot ’n totaal nuwe storie. Dit is ’n storie wat die werklikheid herbeskryf. “Our concept of likeness as the tension between sameness and difference implies that a discourse which makes use of metaphor has the extraordinary power of rediscussing reality” (Ricoeur 1991:132). Dit is ’n kragdadige gebeure, gelaai met potensiaal.

“Die herbeskrywing van die werklikheid bestaan daarin dat daar ruimte geskep word sodat die mens sy verhouding met God, sy naaste en die wêreld op ’n kreatiewe wyse kan verdiep en ervaar.” (Vos 1999:505) Die verhale moet nie verklaar of ontleed word nie, maar bloot vertel word. Die verhale gee die brandstof aan die “zone of the imagination” (Brueggemann) waarmee die brokstukkies verskaf word waaruit ’n nuwe wêreld opgemaak kan word.

Terapie wat hoop fassiliteer eis meer as woorde in ’n ry. Egte terapie vra meer, baie meer as beskrywing, onderrig, verduidelikking, verklaring en reaksie. Dit roep om lewende, soms skokkende, soms blootstellende en

kreatiewe, digterlike metaforiese taal. “The poet is the person who uses words not primarily to convey information but to make a relationship, shape beauty, form truth” (Peterson 1989:44). “Not all words create. Some merely communicate. They explain, report, describe, manage, inform, regulate.... Words making truth, not merely conveying it: liturgy and story and song and prayer are the work of pastors who are poets” (Peterson 1989:46). Hier word in die wisselwerking tussen pastor, taal en verbeelding méér verlang as ’n uitruil van inligting. Deur taal, word daar nou sterk gesuggereer na die kuns om te skep en tot stand te bring, na die kuns van die lewe.

Dit gaan nie net om skep omdat skep skep is nie. Dit gaan in skeppende pastoraat oor betrokke, passievolle skep. Dit is skep wat genoegdoening veroorsaak en wat blydschap meebring.

Die belangrikste ding in die lewe is om 'n hartstog, 'n passie, te hê wat alles oorskadu – 'n heilige drif!

Elsa Joubert

Intensiewe onthou en betrokke vooruitkyk na ’n toekoms kom deur die verbeelding tot stand. Dit eis meesleurende betrokkenheid, of wat ons kan noem passie. ’n Passievolle lewe, wat nie maar alles aanvaar vir wat dit blyk om te wees nie, roep om energieke verbintenis, die rustelose nadenke na ’n weg uit, na ander moontlikhede. Vir die “predikant [pastorale terapeut JL] moet dit ’n passie, ’n heilige drif vir God, Sy koninkryk en die burgers van die koninkryk wees.” (Vos 1998:138) Passie roep sterk emosie op, en bring ’n veelheid van uiterste gedragsvorme en behoeftes na vore. Ons sien dit in die verbeeldingryke verhale in die Bybel oor Israel en individue se lewens.

“This passion in Israel equips people to cry, empowers Israel to care, permitted rage, and authorizes Israel to hope (Brueggemann 1993:174). In ’n verbeeldingryke pastoraat, is die

To be human is to interpret, and to interpret is to narrate, to unfold stories from other stories.

Girardot

lewe in sy volheid, met lag en traan, en huil en moedeloosheid, en vurige hoop en oorwinning en verwagting en potensiaal, is aan die orde van die dag.

'n Lees van die teks van die Bybel met die oog daarop om die dimensies van verbeelding raak te gryp, die letters weer dansend, lewend, gelaai met die passie van die Godsvolk. Die lag, die klag, die fees, die lied, kry nuwe betekenis. In verbeelding, hoef iemand nie óf so, óf so te wees nie, maar kan meervoudigheid, meerduidigheid verdra word.

“Dié dubbele toedrag van die menslike toestand kan op betekenisvolle manier in verband gebring word met die filosoof Friederich Nietzsche se opvattinge – soos dit opgeneem is in sy *The birth of tragedy out of the spirit of music* van 1872 : Die Apolloniese gees van orde, harmonie en selfbeheersing dra klaar die Dionisiese gees van chaos, oordad en onverskilligheid in hom om, waarmee gesê word dat die mens nie dit of dat is nie, maar altyd en onherroeplik 'n 'dubbelgesig' dra (Jordaan 1996:5).”

Oor Dionissus skryf Hillman (1972:275) “Dionysus presents us with borderline phenomena, so that we cannot tell whether he is mad or sane, wild or somber, sexual or psychic, male or female, conscious or unconscious.” En verder “...the Dionysian dance takes place : neither this nor that, an ambivalence – which also suggests that, wherever ambivalence appears, there is a possibility for Dionysian consciousness.”

“Geïnterpreteerde ervaring word voltrek binne raamwerke van betekenisvolle patroonmatighede (tradisies). Hierdie voltrekking van ervaring binne raamwerke van patroonmatighede, is 'n daad van verbeelding, dit wil sê die prosessering van ervaring(e) deur (in) die menslike psige.” Volgens Veldsman (1993) is “[die] prosessering van ervaring:

ingebed in die modaliteite van oorlewing, objektiwiteit en kreatiwiteit;

verwant aan dit wat gebeur in die metaforiese daad (betekenisskeppend) en gerig op die ewewigtige transformering ('reshaping') van die individu en omgewing.” Veldsman (1993)

In 'n artikel¹⁰ waarin Wilhelm Jordaan (1999) die moontlikhede van narratiewe sielkunde toelig, vergelyk hy die werk van drie radikaal uiteenlopende persone se leefwêreld wat in akademiese werk en gedigte gestalte kry. Hy skryf: “The key words – recognising you in me and finding me in you in me – coming from

the different worlds of Wilhelm Dilthey, Tennessee Williams and Siphon Sepamla contain the true essence of human encounters where compassion and respect compel us to discover sameness and difference; to realise that there is a universal sense of belonging and intuitive understanding of what constitutes humanity.” (Jordaan 1999:75)

Die pastoraal terapeutiese konteks veronderstel baie sterk emosie en beelde of voorstellings wat opgeroep word. In terapie, wat deur ’n poëtiese perspektief onderlê word, word daar ’n stem en uitdrukking gegee aan hierdie emosies en beelde. Daar kan uitgebrei word op die voorstellings, deur ’n dikker en ryker beskrywing van die beelde te vra. Hoe moet ons met die beelde werk?

Dirkx (2001:1998) gee ’n nuttige samevatting van die hoofmomente van die “imaginal method”. Dit behels :

- *“describing the image as clearly as we can;*
- *associating the image with other aspects of our lives;*
- *amplifying the image through use of stories, poetry, fairy tales or myths that present us with similar images; and*
- *animating the image by allowing it to talk or interact further with us through additional fantasy, or imaging work.”*

Hierdie tegnieke kan in skryf, storievertelling, teken, dialoog en vele ander kreatiewe maniere aangewend word.

14 DIE ETIESE

Die vraag na reg en verkeerd, die vraag na waardes het prominent in my gesprekke aan die orde gekom.

The future ain't what it used to be.
Anoniem

’n Verbeeldingryke terapie bevorder die etiese. “Verbeelding voed ook etiese handeling. Dit stel mense in staat om nuwe weë te soek en te ontdek om die omgang met sy naaste sinvol te maak en aan sy naaste geluk te skenk. Verder skep verbeelding ruimte dat ’n mens sy konteks sinvol kan interpreteer en in sy denke en daede kan integreer. Op dié manier kan ’n mens etiese

handelinge voltrek wat ander ten goede kom. Deur verbeelding kan 'n mens hom daarin oefen om oor God se koninkryk en sy diens daarin drome te droom.” (Vos 1999:506)

TERAPEUTIESE RELEVANSIE

In 'n postmoderne tyd is die vraag na waardes en norme meer as ooit tevore aan die orde. In 'n see van opinies, op die markplein van opsies, bied 'n eg verbeeldingryke terapie moontlikhede op 'n betekenisvolle etiese standpunt. Die Stories, word baie toepaslik in die huidige tydsgewrig betrek.

15 SIN

Terapie kan nie sin skep nie, maar 'n egte soeke na sin fasiliteer. Wanneer jy 'n mate van ooreenstemming ervaar tussen jou geloofsgemeenskap se Storie en jou eie verhaal, ervaar jy lewensin. In beide hierdie stories is daar nie alleen feite nie, maar ook fiksie. Daar is aspekte van werklikheid en onwerklikheid in hierdie verhale. Die aspekte van werklik en onwerklik vertoon 'n eenheid binne die stories. “For Eliade, stories of the real and the unreal are “interdependent and express a profound unity, because they have to do with the same ‘subject,’ *man* ...”(Girardot 1982:7) “Hierdie stories van die mensdom wat 'n grondige eenheid vertoon, is by nadere toepassing toe te skryf aan die “mode of existance” wat die mens gekies het, naamlik 'n lewe *asof*. En dan spesifiek die keuse om te leef *asof* die lewe sin en betekenis het.

Die vermoë dus om 'n beeld van iets te skep, 'n vorm wat 'n bepaalde betekenis het, en die toepassing van hierdie beeld of vorm op dinge wat ons ervaar, maak dit moontlik om iets te sien as betekenisvol (*seeing as*)..

(Veldsman 1993:60) Soos ek by my betoog insake teenstrydighede opgemerk het, het Brueggemann hierdie “seeing as” of die vermoë tot 'n lewe *asof* ..., aan verbeelding toegedig. Die vertel van stories hou ten nouste verband met 'n lewe *asof*... Deur die vertelling, met aspekte van feit sowel as fiksie, gee ons deur 'n taalhandeling betekenis aan ervarings, ten einde laaste ook betekenis aan ons bestaan. Langs so 'n vertellende manier ervaar ons dan sin. “The world discovered as language or symbol gives rise to meaning by a special act of language --- the telling of stories.” (Girardot 1982:7) Dit is in

hierdie sin dat “the only meaning of existence is the finding of meaning.” (Girardot 1982:7) Tereg sê Girardot dat die sin van ons bestaan is om betekenis te ervaar. Ek sou hieraan wou toevoeg, die betekenis van ons bestaan, is om sin te ervaar. Verbeelding is onontbeerlik in hierdie proses van singewing en sinervaring.

By name in ’n postmoderne samelewing, waar alles vloei, is dit so kosbaar en noodsaaklik om betekenis te ervaar, betekenis, te midde van die fondasies wat beweeg. Hiermee kan entoesiastiese verhaalskepping, fiksie en die mites ons baie help. “History and fiction, therefore, intersect with myth as imaginative and narrative modes of finding meaning in the face of the “formless flow of things.” (Girardot 1982:7) maar in hierdie betekenisvolle en integriteitvolle onderneming gaan dit nie bloot om ’n vertel van stories nie, maar om respek. Dit gaan om agting en die bewaring van die misterie. “...the finding or creation of meaning, the interpretation of experience, most fundamentally and organically involves the “mythical dignity of narration.” (Girardot 1982:7)

TERAPEUTIESE RELEVANSIE

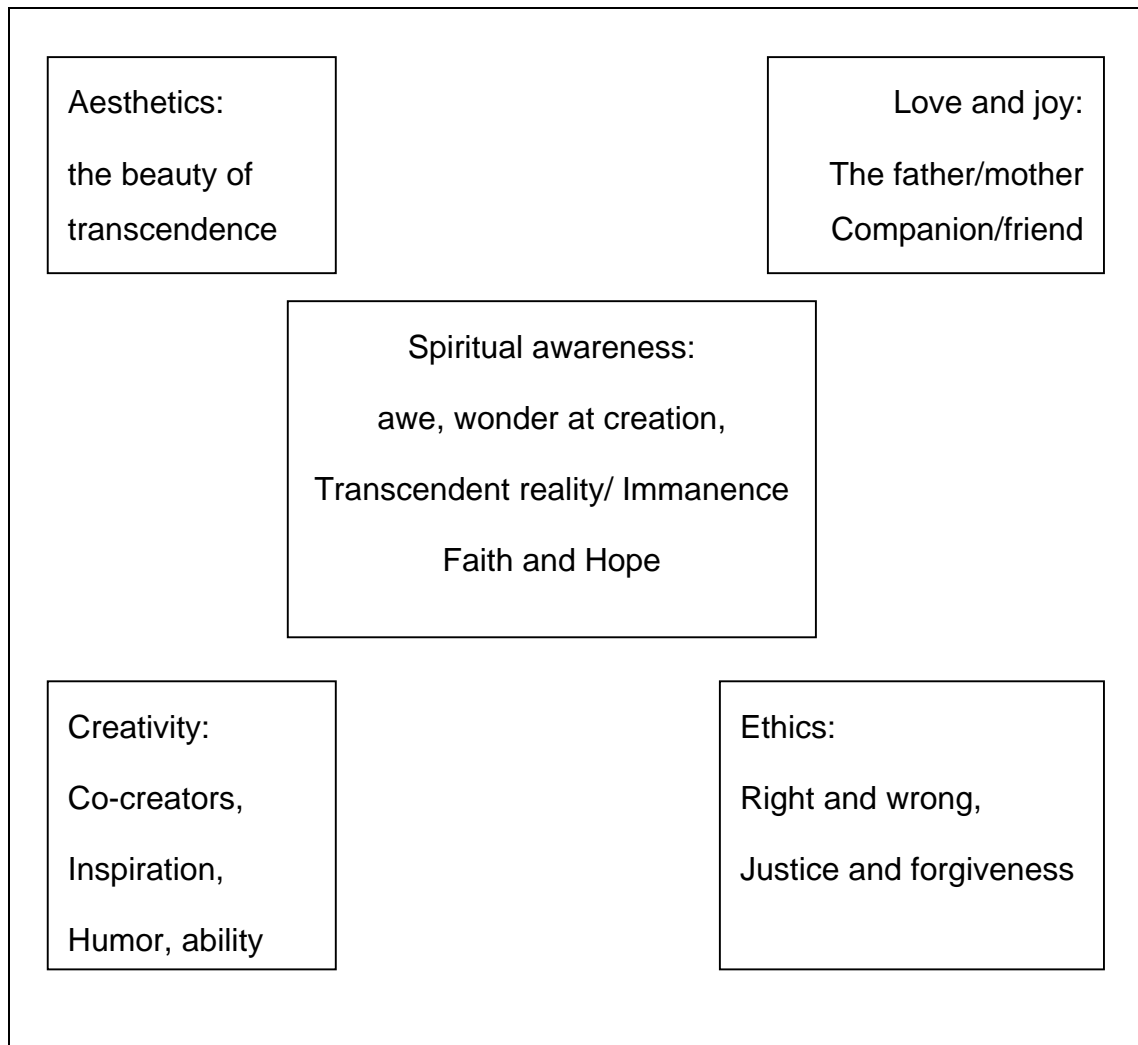
Verbeeldingryke narratiewe pastoraat fasiliteer ’n egte soeke na sin. Dit help om betekenis te vind in die vormlose vloei van die postmodernisme. Dit bewaar die misterie.

16 DIE ESTETIESE

George Ellis (1999) skryf boeiend oor die beperkinge van wetenskap en die aard van transendensie. Die bewussyn dat daar met alle verhewe konsepte van lewe meer as die noodsaaklike minimum is, noodsaak ons om transendensie intellektueel en wetenskaplik ernstig op te neem. Daar is surplus betekenis, surplus liefde en vreugde, surplus skoonheid, surplus kreatiwiteit ens. Hierdie sake bespreek hy indringend, en stel samevattend sy artikel in die volgende skema aan die orde. Vir my sluit dit besonder nou aan by die funksie van verbeelding.

Intimations of transcendence: Patterns of understanding

More than the necessary minimum

Ellis (1999:17)

My betoog is dat verbeelding die 'oog' is wat ons help om die ander, groter werklikheid raak te sien. Verbeelding maak dit moontlik om transendensie, geloof, hoop, die estetiese en die etiese, liefde en vreugde, te ervaar en te geniet. Verbeelding maak dit moontlik dat ons kreatief kan wees, dat ons inspirasie ervaar en humor kan beleef. Meer as al die genoemde grootshede, is verbeelding die vermoë om hierdie dinge in samehang te ervaar. David Aldridge (1999:188) skets aangrypend dat dit om meer as 'n objektiewe estetiek gaan. Hy skryf : "... a move away from an objective aesthetic, where objects are discussed, to that of relationship." In detail werk hy dan die estetiese as 'n intieme verhouding uit. Ek is van mening dat verbeelding

meewerk dat die estetiese nie bloot waargeneem word nie, maar as verhouding tot God, en naaste, ervaar kan word. Die gedagte vind noue aansluiting by Ellis (1999) se werk, wat liefde en vreugde deel van die patroon van verstaan van die estetiese maak.

Makkreel (1990) het 'n gedetailleerde studie van verbeelding in Kant se *Critique of Pure Reason*¹¹, *Critique of Practical Reason*¹² en die *Critique of Judgement*¹³, gedoen. Makkreel se unieke bydrae is daarin geleë om die progressie in Kant se werk uit te wys. In die eerste twee *Critique's* handel dit oor die rol wat verbeelding speel om sintese te bewerkstellig. "The Imagination in the *Critique of Judgement*", examines the ways in which the imagination's role changes when Kant turns to reflective judgement and the conditions of aesthetic consciousness and mental life as a whole" (Makkreel 1990:4). Met hierdie nuwe dimensie wat Kant aan sy werk verleen, beskryf hy nie verbeelding "in terms of synthesis of representations" nie, maar in terme van "aesthetic apprehension" en wanneer hierdie dimensie van Kant se redenasie oor verbeelding gesnap word, volg die groot implikasie wat sy werk ook vir hierdie studie inhou, naamlik : "We see the imagination's power extended from apprehension to an aesthetic comprehension in which it is able to instantaneously grasp multiplicity as a unity" (Makkreel 1990:5). Vir my is hierdie die hoogtepunt van my studie. 'n Verbeelding wat nie alleen samehang kan bewerkstellig nie, maar 'n estetiese bewussyn wakker skud, wat waardering vir taal en poësie en skoonheid en die verhevene bevestig. Sodoende kom die werk van Jung, met sy belewenis op die bergpiek van die Alpe, die werk van Hillman, met sy inskerping op die sintuie, die werk van Corbin, met sy gerigtheid op die *Mundus imaginalis*, die visionêre insigte van Brueggemann, wat 'n volk in die woestyn op pad sien, alles tot een verbandhoudende en betekenisvolle geheel, afgestem op die estetiese, die verhevene, die onrepresenteerbare. Dit kom neer op 'n lewe wat weer aangeskakel is vir die onverwagse, die skokkend skone, wat jou asem kan wegslaan. Dit voer my terug na die studeerkamers, fyn versorg, die boeke, die rakke, die musiek en die skilderye. Na die woorde van Stadsleeu, "this is life, this is as good as it gets." Verby die worsteling, die gestoei met woorde, die stomheid van pyn, na spraak. Die woorde van die digter, die profeet, die lewe

asof... Die wêreldstapper, “Ek sê jou, Afrika het ’n toekoms.” Ja, Des, met die blomme wat groei by die rioolplaas. Die kanarieman, met sy skippie en ’n rooi kanarie. Die herinnering aan die estetiese voer my terug na die Digterskilder, wat in net nege ure meer preek as wat ek in jare kon regkry. “’n Picture, a thousand words.” Selfs meer as net ’n ervaring deur die oog, hoe verruklik dit ookal mag wees. Geheelervaring, skoonheid, verhevene, meerdere sintuie betrokke. Onredelik, onlogies, maar werklik. “to instantaneously grasp multiplicity as a unity.” So, deur die ervaring van die skone, die natuur, die veelvoudigheid van lewe, word samehang ervaar, sin, betekenis, lewe.

TERAPEUTIESE RELEVANSIE

Wie kan meer van terapie vra as verheffing?

17 SAMEVATTING HOOFSTUK VYF

Die persoonlike onderhoud is die plek waar kommunikasie voorop staan. Verbeelding doen goed in haar onderhoud. Sy help om stomheid die hoof te bied. Sy lewer ’n bydrae om groter kontak tussen die taal van die rede, en die taal van die hart te bewerkstellig. Sy verbreed die werklikheidsbeskouing en plaas ’n mities-poëtiese dimensie binne narratiewe pastorale terapie. Verbeelding maak ’n skeppende, opbouende bydrae tot terapie, deur herskepping, verhaalskepping en werklikheidskepping. Sy lê noodsaaklike verbande tussen teks, konteks en individu, dui ’n uitweg aan en volg ’n derde weg. In ’n postmoderne era dra sy besonder baie by tot die etiese, en gee ’n uitsig op die waarde van waardes en norme. By uitstek, en dit is haar hoofsaak, dra sy by tot ’n samehangende begroning van die estetiese, die skone, die verhevene en onrepresenteerbare. Sy verhef harte, verstand en emosie, van beide pastor en pastorant. Sy lig ons drome, hoop, waardering en respek op ’n nuwe vlak, maak ons lewens oop na bo.

18 EINDNOTAS

¹ Sien Trimble, D.2002. Listening with integrity: the dialogical stance of Jaakko Seikkula. Journal of Marital and Family Therapy. July 2002. 275-276.

² Jürgen Habermas is 'n Duitse Filosoof wat in die veld van Kritiese teorie werk. Sy sentrale teorie is die van kommunikatiewe handelinge. Sy werk het 'n evolusionêre aard, en hy is optimisties oor rationaliteit. Sien <http://www.california.com/~rathbone/names.html>. Besoek op 15/06/99.

³ Goeie bydraes tot hierdie baie komplekse debat oor die verhouding tussen teologie en wetenskap is gemaak deur John Polkinghorne, Peacocke en Wentzel van Huyssteen.

⁴ Northrop Frye het die gedagte van 'emplotment' geskep, en verwys na vier basiese tipes, romanse, tragedie, komedie en satire. (Ricoeur 1991:290)

⁵ Kategorieë soos deur Stephan Pepper beredeneer.

⁶ Kategorieë wat op die basis van Karl Manheim se werk gebaseer is.

⁷ (Sien Dirx 1998, Knowing the Self Through Fantasy: Toward a Mytho-poetic View of Transformative learning.) In Proceedings of the 39th Annual Adult Education Research Conference. San Antonio, TX: University of Incarnate Word and Texas A&M University.)

⁸ Friedman, E.H. 1990:4. Friedman's Fables. The Guilford Press. New York. Playfulness is 'n buitengewoon belangrike behoefte en verskynsel in 'n postmoderne samelewing.

⁹ Zander & Zander, 2000:113 The art of possibility, Penguin Books.

¹⁰ Wilhelm Jordaan is professor in psigologie en adjunk dekaan van die fakulteit kuns by Unisa. Hy skryf : "Let me tell you a story" in Unisa Psychologia, Vol 26 no 1&2 1999.

¹¹ Critique of Pure Reason, Trans. Norman Kemp Smith. New York: St. Martin's Press, 1965.

¹² Critique of Practical Reason, Trans. Lewis White Beck. Indianapolis: Bobbs-Merill, 1977.

¹³ Critique of Judgement. Trans. J.H. Bernhard. New York: Hafner Press, 1974.